

**INTERNATIONAL JOURNAL OF COMMUNICATION AND
MEDIA RESEARCH**

JULY 2022

VOLUME 2

ISSUE 2

INJOCMER

International Journal of Communication and Media Research

Uluslararası İletişim ve Medya Araştırmaları Dergisi

**ULUSLARARASI İLETİŞİM VE MEDYA ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ**

TEMMUZ 2022

CİLT 2

SAYI 2

e-ISSN: 2757-7414

Sahibi / Owner

Prof. Dr. Refik POLAT

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Managing Editor

Prof. Dr. Fatih BAYRAM

Editör / Editor

Dr. Arzu KALAFAT ÇAT

Yardımcı Editör / Vice Editor

Arş. Gör. Mesut YILMAZ

Alan Editörleri / Field Editors

Dr. Ayşe YILMAZ

Dr. Burak TÜRTEEN

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Nilgün TUTAL CHEVIRON

Prof. Dr. Hüseyin KÖSE

Doç. Dr. Mustafa İNCE

Doç. Dr. Bahar AŞÇI

Dr. Bedirhan KARAKURLUK

Dr. Mevlüt Can KOÇAK

Dr. Mustafa CebraİL SADAKAOĞLU

Dr. Dina SEPTIANI

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Aslı YAPAR GÖNENÇ (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Enver Özgür GÖNENÇ (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Güven BÜYÜKBAYKAL (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Yusuf YURDİGÜL (Manas Üniversitesi)

Prof. Dr. Hakan TEMİZTÜRK (Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Alev Fatoş PARSA (Ege Üniversitesi)

Prof. Dr. Aytekin CAN (Selçuk Üniversitesi)

Prof. Dr. Fatma GEÇİKLİ (Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Fatih BAYRAM (Karabük Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet OKTAV (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Şevki İŞIKLI (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa AKDAĞ (Yozgat Bozok Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet YILMAZ (Ordu Üniversitesi)

Prof. Dr. İktihar Ali GHUMRO (Shah Abdul Latif University)

Prof. Sasmita SAMANTA (KIIT University)

Prof. Andra SECELEANU (Universitatea Andrei Saguna)

Prof. Mohd SHUKRI (Management & Science University)

Prof. Khaled Hamed SHNİKAT (Al- Balqa' Applied University)

Doç. Dr. Ahmet AKGÜL (Marmara Üniversitesi)

Dr. I. G. A. K. Satrya WIBAWA (Universitas Airlangga)

Dr. Andra SECELEANU (Andrei Saguna University)

Dr. Sheikh Mohammad Shafiul ISLAM (Daffodil International University)

Dr. Mohammad Reza HAMZAH – (Faculty of Applied and Human Sciences Universiti)

Dr. N. NAZINI (Sathyabama Institute of Science and Technology)

Hakem Listesi / Reviewer List

Prof. Dr. Mehmet Serdar ERCİŐ (Atatürk Üniversitesi)

Doç. Dr. Osman Vedüd EŞİDİR (Fırat Üniversitesi)

Doç. Dr. Rengim SİNE NAZLI (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)

Doç. Dr. Ali KORKMAZ (Erciyes Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Gülsün BOZKURT (İstanbul Aydın Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt Can KOÇAK (Karabük Üniversitesi)

Mizanpaj Editörü / Layout Editor

Arş. Gör. Mesut YILMAZ

Kapak Tasarımı / Cover Design

Dr. Faruk AŞLAKCI

Logo Tasarımı / Logo Design

Dr. Bedirhan KARAKURLUK

Yayın Türü / Publication Type

Sürelî Yayın / Periodical

Yayın Tarihi / Publication Date

Temmuz 2022 / July 2022

Yayımcı / Publisher

Karabük Üniversitesi ©

Yazışma Adresi / Correspondence Address

Dr. Arzu KALAFAT ÇAT

Karabük Üniversitesi Türker İnanoğlu İletişim Fakültesi

Safranbolu/KARABÜK

Tel: 0 (370) 418 8690

Faks: 0 (370) 418 8756

E-mail: arzukalafatcat@karabuk.edu.tr

Dergi Adresi / Journal Address

injecmer.karabuk.edu.tr

İÇİNDEKİLER

Araştırma Makalesi

Osman Vedüd EŞİDİR &
Gökhan BAK Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Türk Yazılı Basınında
Yansıması 66

Ece EROL Gerçeğin Fantezi ile İmtihani: Lacancı Psikanaliz
Kavramlar Çerçevesinde “*Eyes Wide Shut*” Filminin
Analizi 76

Derleme Makale

Faruk AŞLAKCI Hizmet İşletmeleri Açısından İnovasyonun Önemi, Halkla
İlişkiler ve Pazarlama Uygulamaları Üzerindeki Etkileri 88

Atıf Bilgisi: Eşidir, O. V. & Bak, G. (2022). Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Türk Yazılı Basınında Yansıması, *Injocmer*, 2(2), 66-75.

Makale Geliş Tarihi:

25 Haziran 2022

Makale Kabul Tarihi:

18 Temmuz 2022

ARAŞTIRMA MAKALESİ

RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI'NIN TÜRK YAZILI BASININDA YANSIMASI

Osman Vedüd EŞİDİR¹

Gökhan BAK²

ÖZ

Bu araştırmada; 24 Şubat 2022 tarihinde başlayan ve halen devam eden Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Türkiye'de farklı yayın politikalarına sahip gazetelerde savaşın başlangıcının akabinde nasıl ele alındığı incelenmiştir. Basın İlan Kurumu'nun resmi internet sitesinden yararlanılarak yapılan bu çalışmada, yaygın gazeteler adı altında gösterilen Birgün ve Yeni Akit gazetelerinin ilk sayfalarındaki haberler içerik analizine tabi tutulmuştur. Araştırmaya konu olan gazetelerin aynı tarihlerde birinci sayfalarındaki haberler incelenmiş ve çıkarımlar yapılmıştır. Devam eden savaşın iki farklı yayın politikasına sahip yaygın gazetelerde ne ölçüde yer aldığı savaşın hangi özelliklerine vurgu yapıldığı, gazeteler arasında haber başlıklarının farklılıklarının olup/olmadığı analiz edilmiştir. Gazetelerde sunulan haberlerde Türkiye'nin savaşa ilişkin tavrının her iki gazete tarafından farklı şekilde haber içeriklerinde yer aldığı vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Yazılı Basını, Basın İlan Kurumu, Haber, Manşet, İçerik Analizi.

REFLECTION OF THE RUSSIA-UKRAINE WAR IN THE TURKISH PRINTED MEDIA

ABSTRACT

In this study; the ongoing war which was started on February 24, 2022 between Russia and Ukraine was investigated within the scope of how it has been handled by newspapers that have different publishing policies in Turkey, after the beginning of the war. The official website of Press Advertisement Agency was used, and content analysis method was applied to the news on the first pages of the Birgün and Yeni Akit newspapers which have been categorized under the heading of common newspapers. The news on the first pages of the newspapers that are subject of the research on the same dates were examined and inferences were made. The extent of the news, the emphasized features of the war, and the differences in the headlines were analyzed in the mainstream newspapers with two different publication policies about the ongoing war. It was emphasized

¹ Doç. Dr., Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, ovesidir@firat.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2029-4758

² Dr., Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İngilizce İşletme Doktora Programı Öğrencisi, gokhanbak2010@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4520-0930

that the attitude of Türkiye regarding the war were differently involved in the content of the news in these two different newspapers.

Keywords: Turkish Printed Media, Press Advertisement Agency, News, Headlines, Content Analysis.

GİRİŞ

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) 1991 yılında dağılmasının ardından iki kutuplu dünya düzeni yerini Amerika Birleşik Devletleri (ABD) eksenli tek kutuplu bir dünya düzenine bırakmıştır. Soğuk Savaş dönemi olarak anılan iki kutuplu dünya düzeninde İkinci Dünya Savaşı'nın bittiği 1945 yılında başlayıp 1991 yılına kadar devam eden ABD liderliğindeki kapitalist devletlerle, Sovyetler Birliği'nin başını çektiği komünist devletler arasındaki Soğuk Savaş, 2022 yılında Rusya'nın uluslararası hukuka aykırı bir şekilde Ukrayna'nın varlığını tanımayarak işgal etmesiyle farklı bir boyuta taşınmıştır. Avrupa medyasında "*Putin'in Savaşı*" manşetleriyle haberlere konu olan savaş, sanki Putin'in kendi başına gerçekleştirdiği bir işgal olarak Avrupa medyası tarafından yorumlanmıştır. Oysa ki Putin'i de destekleyen Rus sermayesi göz ardı edilmemelidir.

Özdal, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği sonrası dönemde dış politika yapımını belirleyen önemli unsurlardan birinin de Rusya'nın uluslararası alanda kendisine biçtiği rol olduğuna dikkat çekmektedir. 1991 yılı sonrasında Rusya'nın yeni dış politika üretme ihtiyacının ortaya çıkmasıyla birlikte ülkenin uluslararası alandaki yerine ve rolüne ilk beş yıllık dönemde karar verilmekte güçlük çekilmiştir. İki kutuplu dünyanın süper güçlerinden birinin bakiyesi olan Rusya'nın kendini yeniden tanımlaması gerekmiştir. Bu nedenle 1990'lar boyunca hem ülke içinde hem uluslararası arenada Rusya'nın Batılı mı yoksa Doğulu mu olduğu tartışılmıştır (Özdal, 2016:18).

Sağlam; Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru Brezezinski tarafından kaleme alınan "Büyük Satranç Tahtası" eserde sıklıkla Ukrayna'nın stratejik önemine vurgu yapıldığını hatırlatarak, Ukraynasız bir Rusya'nın imparatorluk olamayacağını iddia etmektedir. Sağlam'a göre; Rusya'nın 21. yüzyılda imparatorluk kurma derdinde olmasa da Ukrayna'nın ülkenin ekseninden çıkarılması Moskova'yı daha kırılğan yapacaktır. Bir dönem ABD yönetimine danışmanlık yapan Brezezinski de Ukrayna'nın Rusya'dan uzaklaştırılmasının, ülkenin karaya sıkışıp kalmasına ve askeri olarak zayıflatılmasına olanak sağlayacağını savunur. ABD'li pek çok yönetici de Brezezinski ile paralel bir yaklaşım içerisinde olduklarından dolayı, 2000 yıllardan sonra Rusya'nın çevrelenmesinde Gürcistan ve Ukrayna'nın NATO üyeliği gündeme taşınmıştır (Sağlam, 2014:440).

Eski bir komedyen ve aktör olan, siyasi geçmişi olmayan Ukrayna Cumhurbaşkanı Zelensky, 2019 yılı cumhurbaşkanlığı seçimi için seçim kampanyasını meydanlardan ziyade sosyal medya üzerinden çektiği amatör videolar ile özellikle gençleri hedef alarak yürütmüştü. Batı'nın da Twitter üzerinden Zelensky'a verdiği destek ile 2019 yılında Yahudi kökenli bir komedyen, gençlerin baskın oylarıyla Ukrayna Cumhurbaşkanı olmuştu.

1921 yılında Sovyet Rusya'nın topraklarına kattığı Ukrayna o tarihten beri tam bağımsız bir ülke olmayı hedeflemektedir. Olası bir Sovyet işgaline karşı kurulan bir birlik olan Kuzey Atlantik Pakti'na (NATO) inatla dahil olmak isteyen Ukrayna, Rusya sınırında bir ülkedir. Sınırında NATO'ya bağlı üsler görmek istemeyen Putin, SSCB bakiyesi bir toprak olan Ukrayna'nın NATO'ya katılmasını bir ihanet olarak değerlendirmektedir. Bilerek, isteyerek ve Putin'i defalarca kışkırtarak Ukrayna'yı savaşın ortasında bırakan Zelensky, savaş başladığında Birleşmiş Milletler'e destek çağrılarını yapmıştır.

Dünyanın iki süper gücünü sıcak çatışmanın kıyısına sürükleyen hatta daha da ileri giderek dünyayı nükleer savaş tehlikesine doğru sürükleyen savaşın arka planına bakıldığında; dünyanın en büyük iki savaşından biri olan İkinci Dünya Savaşı'nın 1945'de Almanya'nın mağlubiyetiyle sona ermesinin ardından İngiltere ve Fransa'nın da savaşın etkisiyle güçlerinin yıpranmasıyla birlikte dünyanın iki yeni süper gücünün ABD ve SSCB olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Okyanus ötesindeki Amerika ve nüfuzunu artırmayı amaçlayarak güçlü ordusunu takviye eden SSCB; savaş yorgunu Avrupa devletlerine oranla daha büyük bir güç olarak şekillenmiştir. Çekoslovakya, Polonya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk; İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyet Rusya işgali altındaydı. 1947 yılında Fransa'nın Paris şehrinde savaşın ardından yeni dünya düzenini oluşturmak için bir araya gelen taraf ülkeler ilk kez Doğu ve Batı bloku olarak kesin çizgilerle ayrıldı. Çekoslovakya, Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya, Polonya ve Macaristan; Sovyetler Birliği'ni desteklerken geriye kalan Avrupa devletleri Birleşik Amerika'nın yanında saf tuttular. Sovyetler Birliği'nin desteğiyle Doğu Avrupa ülkelerinde iktidara komünist partilerin gelmesi ve Demir Perde diye adlandırılan sınırın kesin çizgiyle ayrılması komünist ve kapitalist ülkeleri ayırdı. 1948 yılındaki Brüksel Anlaşması, Rus tehdidine karşı üye ülkelerden birinin saldırıya uğraması durumunda diğerlerinin yardım etmesi esasına dayanıyordu. SSCB'nin egemenliği altına almak isteği bölge sadece Doğu Avrupa değildi. Ortadoğu ve Doğu Asya da Sovyetler Birliği'nin yakın ilgi alanındaydı. İran üzerinden Ortadoğu petrolünü ve Basra Körfezi'ni, Türkiye ve Yunanistan üzerinden sıcak denizleri kontrolü altına almayı hedefleyen Sovyet Rusya; komünizmi tüm dünyaya yaymayı planlıyordu. 4 Nisan 1949 tarihinde bu tehdide karşı kurulan Kuzey Atlantik Paketi (NATO), Sovyetler Birliği'nin Avrupa'daki yayılmasını durdurmayı amaçlıyordu. 1950 yılında Amerikan destekli Güney Kore hükümetinin yönetime komünistlerin gelmesini engelleme girişiminin ardından patlak veren ve Soğuk Savaş'ın ilk büyük çatışması olarak tarihe geçen Kuzey Kore-Güney Kore arasındaki savaş üç yıl sürdü. Savaşın ardından Amerikan güdümündeki Güney Kore ve komünist Kuzey Kore devletleri kuruldu. Savaşa asker gönderen Sovyet tehlikesi altındaki Türkiye, savaşın ardından 1952 yılında NATO'ya kabul edildi. Sovyetlerin NATO'ya misilleme olarak 14 Mayıs 1955 tarihinde aralarında Çekoslovakya, Bulgaristan, Polonya, Macaristan, Doğu Almanya, Arnavutluk'un da bulunduğu ülkelerle Varşova Paketi'nin kurması yeni bir süreç başlattı. Sonraki yıllarda Amerika'nın Türkiye ve İtalya'ya; Sovyetler'in ise Küba'ya füze yerleştirme planı Soğuk Savaş'ın en büyük krizini meydana getirdi.

22 Şubat 2022 tarihinde Rus lider Putin'in "*Ukrayna için özel bir askeri operasyon yürütme kararı aldım*" şeklinde konuşmasının dünya medyasında yer almasıyla birlikte Rusya, Ukrayna'ya savaş ilan etti. Güçlü Rus ordusunun her geçen gün Ukrayna içlerine ilerlemesiyle birlikte ülkede şehir merkezlerinden uzak bölgelere doğru bir göç başladı. Putin'in konuşmasının ardından Rusya'ya ardı ardına gelen yaptırımların ardından Putin bu kez "*Bu bir savaş ilanıdır*" cümlesini kullandı.

Avusturya-Macaristan ve Rus İmparatorluğu'nun çöküntüsü üzerine ortaya çıkan bir ülke olan Ukrayna tarihte Osmanlı İmparatorluğu'nun da içinde olduğu etkili imparatorluklar arasında ele geçirilmesi veya kontrol altında alınması istenen üzerinde Slav-Rus kökenli insanların yaşadığı bir bölge olarak dikkat çekti.

Sovyet Rusya sonrası 'tek kutuplu dünya' düzeninin Ukrayna Savaşı ile birlikte ciddi değişimler yaşadığı bir gerçektir. 1991'den beri galebe çalan tek kutuplu dünyanın sona ererek iki kutuplu dünyanın yeniden ortaya çıkması Ukrayna Savaşı ile belirginleşmiştir. 1991'de

Sovyetler Birliği'nin ve Varşova Pakti'nın dağılması üzerine karşısında baskın bir güç olmadan hareket alanı bulan ve pervasızca dünyanın jandarmalığına soyunan Amerika Birleşik Devletleri'nin Birinci Körfez Savaşı ile Irak'a müdahale etmesi, NATO'nun Rus dostu Sırbistan'a 1999 yılı sonrası müdahalesi, akabinde İngiltere ve ABD'nin Irak'ta kimyasal silah olduğu bahanesiyle gerçekleştirdiği İkinci Körfez Savaşı ve tüm bu eylemlerin Rusya tarafından bir karşı hamle ile bastırılmaması 'iki kutuplu' dünyanın sona erdiğinin göstergeleri olsa da Suriye savaşı ile birlikte Rusya yeniden sahneye çıkmış ve Ukrayna-Rusya Savaşı ile birlikte 'tek kutuplu dünya düzeni' sona ermiştir.

Türkiye medyasında savaşın akabinde belli tarih aralıklarında Birgün ve Yeni Akit gazetelerinin haber başlıklarına bakıldığında Birgün gazetesinin Rus yanlısı Yeni Akit gazetesinin ise Rus karşıtı bir yayın politikası ile haber ürettikleri görülmektedir. Öte yandan Yeni Akit gazetesinin Türkiye'de iktidarı ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı sonuna kadar desteklediği, iktidarın Rusya-Ukrayna Savaşı konusundaki politikasına ürettiği haber içeriğiyle koşulsuz destek verdiği; Birgün Gazetesi'nin ise tam tersi bir yayın politikası ile iktidar ve Erdoğan aleyhine bir bakış açısıyla haber ürettiği görülmektedir.

24 Mart – 19 Nisan 2022 tarihleri arasında Rusya-Ukrayna ilgili Birgün ve Yeni Akit gazetesinin birinci sayfasında toplam 67 adet haber, 13 adet köşe yazısı yayımlanmıştır. İlgili haber başlıkları tarihleri ile birlikte Ek'te detaylı olarak verilmiştir.

1. Literatür Taraması

Yapılan literatür taramasında Rusya-Ukrayna Savaşı ile ilgili birçok çalışma yapıldığı görülmüştür. Yapılan bir araştırmada, Rusya-Ukrayna Savaşı'nda Türkiye'nin ekonomik ve siyasi rolü incelenmiştir. Bu araştırmayla, Türkiye'nin barışın sağlanması ve ülkeler arasında gerilimin yatışması için büyük bir çaba gösterdiği, bu durumun da iki ülke tarafından takdirle karşılandığı sonucuna varılmıştır (Baltacı, 2022).

Başka bir çalışmada ise, Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Türkiye-Rusya ilişkilerine olası etkileri incelenmiş, Rusya ve Türkiye'nin ikili ilişkilerinin kopma aşamasına gelmediği, Türkiye'nin bu süreçte prestij kazandığı, uluslararası arenada saygın yerini koruduğu ortaya konmuştur (Oktav, 2022).

2022 yılının başlarında ortaya çıkan bu savaşla ilgili yapılan araştırmalarda gazete içeriklerinin incelendiği bir araştırmaya rastlanmamıştır. Literatürdeki bu boşluğu doldurmak amacıyla çalışma tamamlanmıştır.

2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma içerik analizi yöntemiyle yapılmıştır. "İçerik analizi, sosyal bilimcilerin ve özellikle iletişim araştırmaları alanında çalışan bilim adamlarının, medya mesajlarının içeriği üzerinde yaptıkları gözlemlerden çıkarımlar yapmak için oldukça sık kullandıkları biçimci bir araştırma tekniğidir" (Stempel, 2003: 103). Günümüzde gazetecilik alanında yapılan birçok araştırmada yöntem olarak içerik analizi kullanılmaktadır.

"İçerik çözümlemesi, iletişim içeriğinin, genellikle önceden belirlenmiş sınıflamalar (kategoriler) çerçevesinde sistematik olarak gerçekleştirilmesini sağlayan bir araştırma tekniğidir" (Geray, 2011:151). Araştırma kapsamında Birgün ve Yeni Akit gazetelerinde yer alan haberler savaş haberleri kapsamında ele alınmıştır. Araştırmanın hedefi belirlenmiş ve buna göre örneklem oluşturulmuştur. Bu örneklem içerisinde haberlerin yüzde frekans dağılımları hesaplanmış, haberler yorumlanarak çıkarımlara gidilmiştir.

2.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Tüm dünya gündemini bir anda üzerine çeken Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Türkiye basınında nasıl yer aldığı bu araştırmayla ortaya konmaya çalışılmıştır. 2022 yılının en önemli gelişmelerinden/haberlerinden biri olarak değerlendirilen bu savaşın Türkiye yaygın gazetelerinde habercilik anlayışı içerisinde sunulup sunulmadığı da incelenerek literatüre katkıda bulunacağı değerlendirilmiştir.

2.2. Araştırmanın Evreni, Örneklemi ve Sınırlılıkları

Araştırmanın evrenini Türk yazılı basını, örneklemi ise amaçlı örnekleme yöntemiyle Basın İlan Kurumu'nun resmi internet sayfasında yer alan yaygın gazetelerden seçilen Birgün ve Yeni Akit gazetesi oluşturmaktadır. İki farklı yayın politikasına sahip olmaları bu seçimde etkili olmuştur. Araştırma 24 Mart 2022-19 Nisan 2022 tarihleri arasında örneklem olarak seçilen Birgün ve Yeni Akit adlı iki gazetenin birinci sayfa haberlerinin incelenmesiyle sınırlıdır.

3. Araştırmanın Bulguları

Basın İlan Kurumu'nun resmi internet sayfasında 25 gazetenin yaygın gazeteler altında yer aldığı görülmektedir (<https://gazete.bik.gov.tr/Uygulamalar/GazeteIlkSayfalar?kapsam=yaygin>). Bu gazeteler; Korkusuz, Akşam, Analiz, Anayurt, Aydınlık, Cumhuriyet, Diriliş Postası, Doğru Haber, Dünya, Günlük Evrensel, Birgün, Hürriyet, Karar, Milat, Milli Gazete, Milliyet, Posta, Sözcü, Türkgün, Türkiye, Yeniçağ, Yeni Akit, Yeni Birlik, Yeni Mesaj, Yeni Şafak olarak yer almaktadır.

Sözcü gazetesinin internet üzerinde verdiği haberde Rusya ile Ukrayna arasında savaşın tarihi belirtilmiştir. Bu haberde; “24 Şubat 2022’de Rusya, sabaha karşı yerel saatle 05:50’de Donbas’a askeri hareket için düğmeye bastı. Sabaha karşı ulusa sesleniş konuşması yapan Putin, Ukrayna’ya operasyon düzenlendiğini duyurdu” şeklinde yer almıştır (<https://www.sozcu.com.tr/2022/dunya/rusya-ukrayna-savasi-nedeni-ne-nasil-basladi-rusya-ukrayna-savasi-son-durum-6997706/>). Araştırma kapsamında savaşın birinci günü 24 Şubat 2022 tarihi olarak ele alınmış ve savaşın başlangıcından itibaren 19 Nisan 2022 tarihine kadar bu savaşın yaygın gazetelerde nasıl sunulduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Amaçlı örneklem kapsamında, iki farklı yayın politikasına sahip Yeni Akit ve Birgün gazetelerinin birinci sayfa haberleri Ek’teki haber başlıkları üzerinden incelenmiştir.

Gazete haber dağılımları Tablo 1’de gösterilmiştir. 24 Mart – 19 Nisan 2022 tarihleri arasında Rusya-Ukrayna ilgili Birgün gazetesinin birinci sayfasında 36 adet haber, 10 adet köşe yazısı yayınlanmıştır. Bu tarihler arasında birinci sayfaya her gün savaş konusu haber olmuştur. 24 Mart – 19 Nisan 2022 tarihleri arasında Rusya-Ukrayna ilgili Yeni Akit gazetesinin birinci sayfasında 31 adet haber, 3 adet köşe yazısı yayınlanmıştır. Bu tarihler arasında birinci sayfada 8 gün Rusya-Ukrayna savaşı haber olmamıştır.

Tablo 1: Yeni Akit ve Birgün Gazetelerinde Haber Dağılımı (24 Mart 2022-19 Nisan 2022)

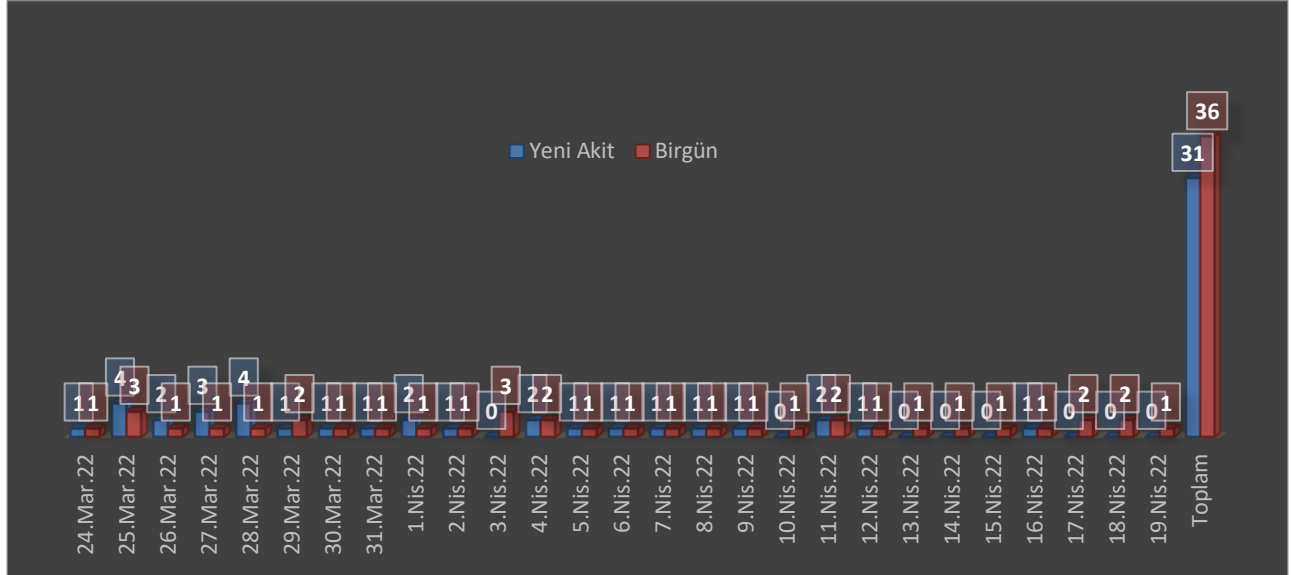
Gazeteler	Yeni Akit		Birgün		Toplam
	frekans	%	frekans	%	
24 Mart 2022	1	50.0	1	50.0	2

25 Mart 2022	4 (1 köşe yazısı)	57.1	3	42.9	7
26 Mart 2022	2	66.7	1	33.3	3
27 Mart 2022	3	75.0	1 (1 köşe yazısı)	25.0	4
28 Mart 2022	4	80.0	1 (1 köşe yazısı)	20.0	5
29 Mart 2022	1	33.3	2	66.7	3
30 Mart 2022	1 (2 köşe yazısı)	50.0	1	50.0	2
31 Mart 2022	1	50.0	1 (1 köşe yazısı)	50.0	2
01 Nisan 2022	2	66.7	1 (2 köşe yazısı)	33.3	3
02 Nisan 2022	1	50.0	1	50.0	2
03 Nisan 2022	0	0.0	3	100.0	3
04 Nisan 2022	2	50.0	2 (1 köşe yazısı)	50.0	4
05 Nisan 2022	1	50.0	1	50.0	2
06 Nisan 2022	1	50.0	1	50.0	2
07 Nisan 2022	1	50.0	1	50.0	2
08 Nisan 2022	1	50.0	1	50.0	2
09 Nisan 2022	1	50.0	1	50.0	2
10 Nisan 2022	0	0.0	1	100.0	1
11 Nisan 2022	2	50.0	2 (1 köşe yazısı)	50.0	4
12 Nisan 2022	1	50.0	1 (1 köşe yazısı)	50.0	2
13 Nisan 2022	0	0.0	1	100.0	1
14 Nisan 2022	0	0.0	1	100.0	1
15 Nisan 2022	0	0.0	1	100.0	1
16 Nisan 2022	1	50.0	1	50.0	2
17 Nisan 2022	0	0.0	2	100.0	2
18 Nisan 2022	0	0.0	2 (1 köşe yazısı)	100.0	2
19 Nisan 2022	0	0.0	1 (1 köşe yazısı)	100.0	1

Toplam	31 (3 köşe yazısı)	46.3	36 (10 köşe yazısı)	53.7	100.0
--------	--------------------	------	---------------------	------	-------

Şekil 1 incelendiğinde, araştırma kapsamında incelenen tarihler arasında Yeni Akit gazetesinde toplamda 8 gün savaşa ilgili haber yapılmadığı, Birgün gazetesinde ise araştırma dahilindeki her güne en az bir haber eklendiği görülmektedir.

Şekil 1: Yeni Akit ve Birgün Gazetelerinde Haber Dağılımı (24 Mart 2022-19 Nisan 2022)

SONUÇ ve ÖNERİLER

2022 yılında dünya basınının en önemli gündemi Rusya ve Ukrayna arasındaki devam eden savaş olmuştur. Avrupa Birliği, Rus televizyon kanallarını kapatmıştır. İngiliz ve Alman yayın kuruluşları Rusya'dan yayın yapmaktan vazgeçmiştir.

Savaşa ilişkin gerçeğin ne olduğu bağımsız gazeteciler tarafından öğrenilecektir. Her iki tarafın gerçekleştirdiği tek yanlı propaganda eksenli yayınların insanları aydınlatması önceki dönemlere göre çok zor olmuştur ve bu durum da risklidir. Zira savaşa ilişkin gerçeklerin daha fazla çarpıtılacağı ve savaş uzadıkça da herkesin devam eden durumu kültürel, ideolojik ve politik olarak kullanmaya çalışacağı bir süreç başlamıştır. Uyanma ve bilinçlenme süreci üzerinden bir baskılama potansiyelinin galebe çalacağı bir ortam medya üzerinden taraflarca servis edilmektedir. Karşılıklı uygulanan medya ambargosu bu duruma çanak tutmaktadır.

İster 'soğuk' ister 'sıcak' savaş zamanında olsun dünya gerçeklerin öldüğüne bir kez daha tanık olmaktadır. Gerçeği aktarmak, var olan durumun sorumlularının kimler olduğunu ifade etmek şu anda çok zordur; çünkü dünya medyası taraf tutmak zorunda bırakılan ve ambargo uygulanan medya işletmeleri olarak karşımızdadır. '*Batı'nın veya Doğu'nun bir başka deyişle eskiden Sovyetler Birliği'nin şimdiki Rusya'nın tarafında mısınız yoksa karşı tarafta mısınız*' metaforu üzerinden yapılan bir dayatma; geniş kitlelere, toplumlara, aydınlara etki etmektedir. Batı veya Rusya yanlısı olmadan, taraf tutmadan gerçeğin peşinde koşanların sayısı son zamanlarda azalmaktadır. Soğuk Savaş döneminde benzeri dayatmalar ve etkiler çok uzun yıllar sürmüştür. Özellikle Batı Avrupa'da Sovyetler'e karşı olan savaşı protesto edenler; sol hareketler, komünist hareketler, Marksist hareketler bastırılmaya çalışılmış, toplum tarafından tepki

görmüştür. Soğuk Savaş sonrası benzer bir süreç yaşanmıştır ve Avrupa medyası bu yaşananlara çanak tutmuştur. Benzer bir şekilde iki farklı dünya görüşüne sahip olan Türkiye'nin iki yaygın gazetesi Birgün ve Yeni Akit kendi yayın politikaları ekseninde bir bakış açısıyla Rus-Ukrayna savaşındaki haberleri manşetlerine taşımıştır. Soğuk Savaş sonrası kutuplaşma hortlamıştır. Bu kutuplaşmanın bir örneği iki farklı dünya görüşüne sahip Türkiye'nin yaygın gazeteleri Birgün'ün ve Yeni Akit'in haber başlıkları incelenerek analiz edilmiştir. İnsan akli ve sosyal medya bu kutuplaşmaya ve o ekseninde medya aracılığıyla yaratılan algı operasyonlarına karşı bir direnç gösterecektir.

Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Türk yazılı basınında yansımalarının söylem ve ideoloji ilişkisi de içerik analizi içinde ele alınabilir. Bunun yanı sıra Türk yazılı basınında yer alan gazetelerden daha fazla gazete örnekleme seçilerek daha uzun zaman aralığında çıkan savaş haberleri yorumlanabilir. Ayrıca dünya basınında yer alan haberler ile karşılaştırmalar yapılarak savaşın gazetelerde yer alış biçimleri karşılaştırmalı olarak incelenerek literatüre katkıda bulunulabilir.

Çatışma Beyanı

- 1- Araştırmacıların katkı oranları eşittir.
- 2- Makalenin yazarları arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Baltacı, A. (2022). Rusya Ukrayna Savaşı kapsamında Türkiye'nin siyasi ve ekonomik rolü. *14. Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongresi*. 10-12 Haziran 2022, Kayseri.
- Basın İlan Kurumu resmi internet sayfası, Gazeteler İlk Sayfası, Yaygın Gazeteler, <https://bik.gov.tr/gazeteler/>, Erişim Tarihi: 24.03.2022.
- Geray, H. (2011). *Toplumsal araştırmalarda nicel ve nitel yöntemlere giriş: İletişim alanından örneklerle*, 3. Bs., Ankara: Ezel Basın Yayın Dağıtım.
- Oktav, O. Z. (2022). Ukrayna Savaşı'nın Türkiye-Rusya ilişkilerine olası etkileri, *Bilge Strateji*, 13 (23), 18-23.
- Özdal, H. (2016). *Sovyetler Birliği'nin dağılmasından Kırım'ın ilhakına Rus dış politikasında Ukrayna*, Ankara: Usak Yayınları.
- Sağlam, M. (2014). 21. yüzyılda küresel rekabetin zemini Ukrayna. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 69 (2) , 435-444.
- Sözcü Gazetesi resmi internet sayfası, Rusya Ukrayna savaşı nedeni ne, nasıl başladı? Rusya Ukrayna savaşı son durum..., <https://www.sozcu.com.tr/2022/dunya/rusya-ukrayna-savasi-nedeni-ne-nasil-basladi-rusya-ukrayna-savasi-son-durum-6997706/>, Erişim Tarihi: 24.03.2022
- Stempel III, G. H. (2003). İçerik analizi, Derleyen/Çeviren: Murat S. Çebi, *İletişim araştırmalarında içerik çözümlemesi*, Ankara: Alternatif Yayınları, 103-123.

EKİ: BİRGÜN VE YENİ AKİT GAZETELERİNİN BİRİNCİ SAYFALARINDA YER ALAN SAVAŞ HABERLERİ (24 Mart 2022-19 Nisan 2022)

BİRGÜN

- 24 Mart 2022 -Barış Gücü uyarısı
25 Mart 2022 – Zirvede NATO için pamuk eller cebe!
Savaş ve Washington muarızını geniş cephe
Montrö’yü hatırlattılar/Komisyon vizesi
26 Mart 2022 - Denge Politikası bir zorunluluk
27 Mart 2022 - Kuzeydeki mayınlar sıcak denizlere indi!
Ukrayna Savaşı ve sosyalizm – Merdan Yanardağ
28 Mart 2022 - Silahlar artık sussun
Savaşın enformasyonu – Ceyda Karan
29 Mart 2022 – Gözler Dolmabahçe’de
Oligarkların parası yeni sorun yaratır
30 Mart 2022 – Dolmabahçe uzlaşısı
31 Mart 2022 – Pekin ve Moskova’dan Batı’ya yeni düzen resti
Emperyalistlerin oyununa gelinmemeli! – Fikri Sağlar
1 Nisan 2022 - Kremlin’den Batı’ya referandum resti
Putin’i cezalandırma tartışmaları – Gürsel Köksal
Biri ‘barış’ mı dedi? – Zafer Arapkirli
2 Nisan 2022 – Kiev vurdu Rusya uyardı
3 Nisan 2022 – AKP’nin Oligarkları / Şanslı beşli çete
İklim krizinin oligarkları
Enformasyon savaşı
4 Nisan 2022 - Savaş suçu çıkışına provokasyon yanıtı
Turist kaybetme endişesi
ABD’nin irrasyonelleri ve rasyonelleri – Ceyda Karan
5 Nisan 2022 – Buça için bağımsız soruşturma
6 Nisan 2022 – Müzakereler için kalıcı heyet yolda
7 Nisan 2022 – Doğu’ya silah yığan ABD üs peşinde
8 Nisan 2022 – Savaş yıllar sürebilir
9 Nisan 2022 - Donetsk’te tren garında Toçka-U füzeli katliam
10 Nisan 2022 – Daha kaç insan ölecek?
11 Nisan 2022 – Harabe kentler
Eve dönüş kolay değil / Çatışmalar sosyal medyada
Ukrayna savaşının selim sesleri – Ceyda Karan
12 Nisan 2022 – Kanlı hesaplar
Yeşiller cephede ne arıyor? – İbrahim Varlı
13 Nisan 2022 - Ukrayna’da 5 milyon çocuk evinden oldu
14 Nisan 2022 - Bu gidişle Ukrayna yeni bir İsrail olur
15 Nisan 2022 - Ukrayna’daki savaş Karadeniz havzasına taşındı / NATO üyeliğine karşı
‘nükleer’ tehdit
16 Nisan 2022 - Berlin’e silah baskısı
17 Nisan 2022 – NATO’cular ders veriyor!
Kremlin, Ukrayna’yı sonsuza dek kaybetti
18 Nisan 2022 – Mariupol resti
Savaş öncesine dönüş bir hayal
Ukrayna savaşının göze saktukları – Ceyda Karan
19 Nisan 2022 - Savaş sürüyor çocuklar ölüyor

YENİ AKİT

- 24 Mart 2022 - Türkiye'nin barış çabaları sürecektir / Milli Güvenlik Kurulu, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan başkanlığında Külliye'de toplandı
- 25 Mart 2022 - Barışın anahtarı Türkiye / NATO liderleri Rus tehdidine karşı tedbir peşinde koşarken Erdoğan 'Barış' için diplomasi yürüttü
- Ruslara ait çıkarma gemisini vurduk / Ukrayna açıkladı
- Ukrayna'ya destek sözü
- Erdoğan'ın 'barış' mesaisi
- Barış için formül arıyoruz / Brüksel Hacı Yakışıklı
- 26 Mart 2022 - 'Garantör ülke'de arabulucu da oluruz / Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Rusya-Ukrayna savaşına ilişkin değerlendirme
- Barışın mimarı Zelensky ve Putin olmalı
- 27 Mart 2022 - Libya'daki 1300 Wagner Ukrayna'da
- NATO'dan Rusya'ya kimyasal uyarısı
- Rusya savaşta C planına geçti
- 28 Mart 2022 - Ukraynalı yetimler Türkiye'de
- Ateşkes için çabamız sürecektir
- Zelensky'den sitem: NATO istediğimiz silahları vermedi
- Ukrayna-Rusya heyetleri bugün Türkiye'de buluşacak
- 29 Mart 2022 - Barış umudu için gözler İstanbul'da
- 30 Mart 2022 - Barış masasında alkışlar Erdoğan'a / Rus-Ukrayna heyetleri Dolmabahçe'de buluştu
- Küresel media – Abdurrahman Dilipak
- Barışı istemeyen, "Savaş suçlusunu" olan sadece Putin mi? – Mehmet Koçak
- 31 Mart 2022 - Rus ordusu iki bölgeden çekiliyor
- 1 Nisan 2022 - Barış için hedefimiz Putin-Zelensky zirvesi
- Putin, Ruble ile gaz satışını onayladı
- 2 Nisan 2022 - Her iki lideri barış için bir araya getirmeye çalışıyoruz
- 4 Nisan 2022 - Rusya: Erdoğan istedi Mariupol'de insan koridoru açıldı / Peskon'dan Türkiye vurgusu
- Dünyaya diplomasi dersi verdik
- 5 Nisan 2022- Türkiye ile dost olan Batı'ya boyun eğmiyor / Dik duruşu ve gücüyle kaos baronlarına papuç bırakmayan Türkiye, mazlumlara cesaret veriyor
- 6 Nisan 2022 - Erdoğan'ın barış diplomasisi sürüyor / Ak Parti MKYK, Cumhurbaşkanı ve Ak Parti Genel Başkanı Erdoğan başkanlığında toplandı
- 7 Nisan 2022 - İtalyan Diplomat: Batı, Türkiye'nin önemini hatırladı
- 8 Nisan 2022 - Silah verin, savaş Ukrayna'da kalsın! / Kuleba'dan NATO'ya
- 9 Nisan 2022 - 50 sivil öldü, 100 kişi yaralı / Donetsk'te tren garına saldırı
- 11 Nisan 2022 - Rusya ve Ukrayna savaşına rağmen / Sanayi sektörü ilk çeyrekte 45 milyar dolarla rekor kırdı
- Ukrayna'da acı dolu Ramazan yaşanıyor
- 12 Nisan 2022 - Ukrayna'ya gönderilen S-300'leri Rusya vurdu
- 16 Nisan 2022 - Kiev Belediye Başkanı: Türkiye gerçek dostumuz

Atıf Bilgisi: Erol, E. (2022). Gerçeğin Fantezi ile İmtihani: Lacancı Psikanaliz Kavramlar Çerçevesinde “Eyes Wide Shut” Filminin Analizi, *Injocmer*, 2(2), 76-87.

Makale Geliş Tarihi:

25 Haziran 2022

Makale Kabul Tarihi:

25 Temmuz 2022

ARAŞTIRMA MAKALESİ

GERÇEĞİN FANTEZİ İLE İMTİHANI: LACANCI PSİKANALİZ KAVRAMLAR ÇERÇEVESİNDE “EYES WIDE SHUT” FİLMİNİN ANALİZİ

Ece EROL³

ÖZ

Sinema, başlangıcından bugüne dek karma yapısı sayesinde pek çok farklı disiplin ile ilişki içerisinde olmuş ve bu verimli atmosferden beslenerek kendini zenginleştiren bir anlatım aracı haline gelmiştir. Bu disiplinlerden biri olan psikanaliz, sinema ile eş zamanlı olarak 19. Yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkmış ve ilerleyen süreçte psikoloji biliminin sınırlarını aşarak çeşitli sanat dalları ile kopmaz bağlar kurmuştur. İnsan ruhunun kendisi ve evrenle arasındaki dinamik ve çetrefilli bağı kendisine önemli bir inceleme alanı olarak gören psikanalizin, sinema ile olan ilişkisi bu noktada kesişmektedir. Çünkü her ikisi de birbirini destekleyen iki disiplin olmasının yanı sıra gündelik yaşamın gelişigüzelmiş gibi görünen içeriğinin arka planına sızmaya ve insan karakterinin gizemini çözmeye çalışır. 20. Yüzyılda Sigmund Freud’un öğrencisi olan Jacques Lacan’ın post-Freudçu yaklaşımı bu disipline yeni bir soluk getirir. Lacancı film okuma karakterlere değil, izleyicinin filmi ne şekilde deneyimlediğine odaklanmaktadır. Bu çalışmada 1999 yılında Stanley Kubrick tarafından sinemaya uyarlanan *Eyes Wide Shut* (Gözü Tamamen Kapalı) filmi, Lacancı psikanalizin dört temel kavramı –*bilinçdışı*, *tekrarlama*, *aktarım*, *öteki*- üzerinden ele alınmıştır. Öznenin kuruluşundaki istek, arzu ve haz filmdeki karakterler ekseninde Lacancı psikanaliz ile aydınlatılmaya çalışılmış; görünen ve gerçeklik arasındaki ilişkinin yanı sıra yaşam ve ölümün, rüya ile uyanıklığın ardındaki bilinçdışı bastırılmış simgesel anlamlar tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Lacan, Psikanaliz, *Eyes Wide Shut*, Hollywood, Amerikan Sineması.

THE CHALLENGE OF REALITY WITH FANTASY: ANALYSIS OF THE FILM “EYES WIDE SHUT” WITHIN THE FRAMEWORK OF LACANIAN PSYCHOANALYSIS

ABSTRACT

Cinema has been in contact with many different disciplines since its inception, thanks to its mixed structure, and has become a means of expression that enriches itself by feeding off this fertile atmosphere. Psychoanalysis, which is one of these disciplines, emerged simultaneously with cinema towards the end of the 19th century and in the following process, it crossed the boundaries

³ Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo, Televizyon ve Sinema Doktora Öğrencisi, ecceeroll@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-8436-2217.

of psychology and established inseparable ties with various branches of art. The relationship between psychoanalysis and cinema, which sees the dynamic and intricate link between the human soul and the universe as an important object of investigation, intersects at this point. Because, in addition to being two fields that support each other, both try to infiltrate the background of the seemingly haphazard content of daily life and to solve the mystery of human characters. The post-Freudian approach of Jacques Lacan, a student of Sigmund Freud in the 20th century, breathes new life into this discipline. Lacanian film reading does not focus on the characters, but on how the audience experiences the film. In this study, the movie *Eyes Wide Shut*, adapted to the cinema by Stanley Kubrick in 1999, is discussed through the four basic concepts of Lacanian psychoanalysis (the unconscious, repetition, transference, the other). The desire and pleasure in the establishment of the subject were tried to be illuminated with Lacanian psychoanalysis on the axis of the characters in the film; as well as the relationship between appearance and reality; The unconscious repressed symbolic meanings behind life and death, dream and waking are discussed.

Key Words: Lacan, Psychoanalysis, *Eyes Wide Shut*, Hollywood, American Cinema.

GİRİŞ

İnsanlara öyküler anlatmakta olan sinema sanatı özneye, öznelere ihtiyaç duymaktadır. Bunlar karşımıza karakterler olarak çıkar ve toplumsal yapının içerisindeki benzer bir özneleşme sürecini; kimi zaman örtük, kimi zaman da açık ve sorgulayıcı bir düzeyde ele alırlar (Bakır, 2008: 10). Sinemasal anlatı ve filmlerin özne üzerindeki yadsınamaz etkisi göz önüne alındığında, sinemanın psikanalizle olan bağlantısının rastlantısal olmadığı söylenebilir. Çünkü özneyi anlamak ve anlamlandırmak temelinde psikanaliz önemli bir role sahiptir. Sinema ile seyirci arasındaki izleme ve bakış ilişkisinin film çözümlerinde son yıllarda analizin merkezine kayması da Lacancı psikanalize duyulan ihtiyacı arttırmıştır (McGowan, 2014: 7-28). Bu minvalde Lacancı psikanaliz sinema çalışmalarında belirli bir yaklaşım haline gelmiştir. Aslında Lacan, sinema çalışmalarına öylesine derin nüfuz etmiştir ki bu alanda süregelen tartışmalarda kullanılan esas terimler Lacancı psikanalizin bir eseridir denilebilir (McGowan, 2014: 9).

Psikanaliz aracılığıyla sanat eserlerine yaklaşım; hem birtakım kısıtlamalar ve buna bağlı olarak gelişen spekülasyonlara, hem de farklı tarzda açılımlar ve yönelimler sunmaya imkân tanır. Psikanalizin çözümlemede bir diğer faydası ise sanatçı, eser ve bilinçdışı arasındaki bağlantıyı sağlamasından kaynaklanır. Herhangi bir sanat eserinin çözümlenmesinde psikanalizden yararlanıldığında çoğunlukla iki yöntem karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki, ortaya konulan eser üzerinden sanatçının kendisini çözümlemenin merkezine koyulmasıdır. Böylelikle sanatçı/üreten analiz için özne konumuna gelir ve eserlerde birer düşe veya fanteziye indirgenerek, salt olarak sanatçının olası bir rahatsızlıktan kaçış aracı haline gelir. İkinci yöntemde ise eserin yaratıcısı göz ardı edilerek merkeze üretilen eserin kendisi alınır. Böylece söz konusu eserin hem zenginliği artırılır, hem de eserin içindeki ‘kurgusal’ özneler (karakterler) derinlemesine incelenir (Bakır, 2008: 36).

Sinemasal görüntü kimi kuramcılara göre imgesel bir aldatma, simgesel olanın altında yatanlara ve temel malzeme olan sinemasal aygıtı karşı bizi körleştiren bir yanılsama olarak işlev görmektedir. Bir filmi izlerken, görüntülerin üretim sürecini fark etmeyişi bizi bu sinemasal aldatmaya ortak eder. Erken dönem Lacancı sinema kuramı, izleyicinin yanlış yönlendirilmiş gözüyle bir tutulmaktadır. Christian Metz psikanalitik sinema kuramının işlevini şöyle özetler: “En temel prosedüre indirgeyecek olursak; psikanalizin sinema üzerindeki etkisi, Lacancı kavramlarla, sinema-nesneyi imgeselden kurtarma, onu simgesel adına yeniden kazanma ve bu kazanımı yeni bir bilgi sahası olarak yayma umuduyla ifade edilebilir” (McGowan, 2012: 21-22).

Psikanaliz, bir eserin ve yazarın toplumsal karakterinin kodunu çözdüğü ölçüde sanat eserlerinin yapısıyla toplumun yapısı arasındaki somut, dolayımlyıcı bağları sağlayabilir (Bakır, 2008: 37). Bu nedenle çalışmada, Lacanyen psikanalitik öğelerin (bilinçdışı, tekrarlama, aktarım ve öteki) açıkça sergilendiği Stanley Kubrick’in *Eyes Wide Shut (Gözü Tamamen Kapalı, 1999)* filmi psikanalitik açıdan çözümlenmiştir. Başlangıçta Lacancı psikanalizin genel bir çerçevesi çizilmiş ve Jacques Lacan’ın 1964 yılında gerçekleştirdiği seminerinden kitaplaştırılmış psikanalizin dört temel kavramı derinlemesine bir çözümleme yapabilmek adına ele alınmıştır. Ardından Kubrick sineması ve filmlerindeki örtük anlama kaynaklık eden psikanalize ve Kubrick’in psikanalizle olan bağlantısına yer verilmiştir. Filmin analiz

sürecinde ise çalışmanın kısıtlılığında dolayı yalnızca Lacancı ögeler odak noktasına alınmış, eserin merkez olduğu bir inceleme yapılmıştır. Ayrıca araştırmada, Kubrick'in psikanalizden yola çıkarak oluşturduğu simgesel ağın aydınlatılmasının yanı sıra imgesel bakışın kendine özgü dinamikleri nasıl inşa ettiği çözümlenmeye çalışılmıştır.

1. Lacancı Psikanaliz

Jacques Lacan, 19. Yüzyılın sonlarında Sigmund Freud'un öncülüğünde ortaya çıkan psikanalitik kuramın en önemli ikinci ismi olarak kabul edilir. Öyle ki 20. Yüzyılda düşünsel başarıları Freud'unki ile herhangi bir biçimde karşılaştırılabilir olan yegâne psikanalistir (Bowie, 2007: 194). Zira psikanalist gelenek Freud'un hâkimiyeti altındadır ve kendini ispat etmek bu geleneğin ardıllarının kabulünü gerektirmektedir (Varolan, 2014: 41). Freud'un ardından pek çok psikanalist ve kuramcı hem onun öğreti üslubunu benimsemiş, hem de kimi noktalarda ona karşı bir okuma sergileyen kuramlar ortaya koymuştur. Freud'a eleştirel bakış açısıyla yaklaşanlar genelde onu anlaşılır ancak hatalı bulmuştur. Ancak Lacan'ın Freud'un etkisindeki psikanalizi bu eleştirmenler için anlaşılması daha güç olmasının yanı sıra 'tehlikeli ve sapkın'dır. Tüm bu olumsuz değerlendirmelere rağmen Lacan, bir taraftan anlamsal çeşitlilikle bezenmiş bir dilde ancak kendini var edebilecek bir psikolojiyi düşlerken, diğer taraftan yalınlık ve açıklık amaçlayan bir dilde hayat bulan yegâne psikolojiyi düşlemektedir (Bowie, 2007: 11-12).

Jacques Lacan kendi psikanalitik kuramını 'Freud'a Dönüş' olarak niteler. Bu tutum bilhassa "20. Yüzyıl ortalarında Kuzey Amerika'daki uygulamalarda ortaya çıkan ve bireyin topluma yeniden adaptasyonu gibi faydacı endişelerle yolunu kaybetmiş olan Freudcu psikanalize yeniden yön vermek" amacı taşır (Keskin ve Çelebi, 2009: 720). Lacan psikiyatr ve dolayısıyla da klinikçidir. Ancak buna rağmen Freud'un diğer mirasçılarında -D. W. Winnicott'dan W. R. Bion'a kadar- psikanalizi klinik bir sınıflandırma toplamı olarak görme konusunda keskin bir biçimde ayrılır (Roudinesco, 2012: 18).

Psikanalizin bir bilim olup olmadığı üzerine devam eden tartışmalar 20.Yüzyıla kadar pek çok psikanaliz ekollerinin (analitik psikoloji, bireysel psikoloji vb.) ortaya çıkmasına zemin oluşturmuştur. Lacan, Freud'un psikanalizin temel kavramlarının önemini git gide kaybettiğini savunur ve bilinçdışının daha fazla ön plana çıkarılması gerektiği düşüncesinden yola çıkarak kendi kuramını oluşturur. Lacan'ın Freud'a dönüş çağrısı, Freud'un temel kavramlarının yeniden ele alınmasında ve Freud'un meta psikolojinin kökensel rolünün yerleştirilmesinde önemli bir rol oynar. Temelinde Freud psikanalizi yeniden parlatmak üzerine kurulu bir yaklaşımı benimseyen Lacan, daha sonraları Freud'dan yer yer ayrılarak yaşamı boyunca farklı bakış açılarına, değişime ve gelişime açık bir kuramla karşımıza çıkar. Felsefeye ek olarak matematik ve mantık gibi alanlardan aldığı referanslar da onun kuramının derinleşmesinde önemli bir rol oynar. Lacan'a göre "kuramlar kavrayışlarından kaçan şeyler hakkında suskun kalmamalıdır" (Bowie, 2007: 10).

2. Lacancı Psikanalizin Dört Temel Kavramı

Psikanaliz, Lacan için 17. Yüzyılda modern felsefenin kurucusu Rene Descartes'la (1596-1650) birlikte ortaya çıkan bilinçdışı öznenin bilimidir. Lacan kendi psikanaliz temellerini Freud'dan esinlendiği kavramlardan yola çıkarak temellendirir. "*Psikanalizin Dört Temel Kavramı*" seminerinde Freud'dan esinlenerek bilinçdışı, tekrarlar, aktarım ve öteki kavramlarını yeniden ele alır ve onları kendi üslubunda harmanlayarak revize eder.

2.1. Bilinçdışı

Freud'un psikanalizin içine yerleştirdiği 'bilinçdışı' kavramını Lacan, hem Kartezyen öznenin doğrudan bir varisi, hem de bu öznenin doğan tüm felsefelerin altını oyan bir şey olarak yorumlar (Homer'dan aktaran Yolcu, 2013: 1). Bilinçdışı, psikanalitik düşüncenin önemli bir referans noktasıdır (Bowie, 2007: 56). Lacan bilinçdışını psikanalizin epistemolojik nesnesi olarak ele alarak analizin esas nesnesi haline getirir. Böylece kendini bilince yalın bir şekilde sunmayan gizli içeriğin nasıl oluştuğunu da açıklamaya çalışır. Freud'un söylenen ve yazılan cümledeki yarıklarda, tökezlemede, engellerde veya

kusurlarda aradığı bilinçdışı, Lacan 'öteki'nin söyleminde arar. Öznenin kurulduğu yer ise bilinçdışıdır. Lacan için, 'gerçek'in merkezinde bastırmaya maruz kalan bir 'şey' vardır. Lacan'da bilinçdışında bastırılmış herhangi bir imge, düşünce veya olguyu geri plana atarak bu konumu gerçeğin merkezinde bulunan Şey'e atfeder (Zizek, 2010: 215-216). Bilinçdışının işlevinde, varlığa dair olan şeyin o 'yarıktan' ibaret olduğunu ve bizim tarafımızdan kısa gibi görünen 'şey'in bir anlığına o yarıktan çıktığından bahseder (Lacan, 2013: 37). Psikanalitik kurama göre insan edimleri, örtük gücünü ve temel kaynağını bilinçdışından alır. Bu kaynağa ulaşabilmekse ancak bastırılmış olan anlamın ortaya çıkarılması ile mümkündür. Nasıl ki insan edimlerinin gizli gücü ve temelindeki kaynağı bilinçdışı ise, sanat yapıtları da tıpkı bilinçdışı gibi insanların iç dünyasının bir aynası ve yansımasıdır (Türk, 2017: 41).

Bilinçdışında tutulan ve işlenen doyurulmamış istekler, arzular, dürtü ve düşünceler farklı yollarla doyuma ulaşmaya çalışırlar. Bu doyurulmamış unsurların özne üzerinde yarattığı baskı ve çatışma ise zaman zaman davranışsal ve ruhsal bozukluk olarak bireyde kendine bir tahribat alanı oluşturur. Bastırılan 'şey' görmezden gelinmemelidir çünkü bir şekilde bilinçdışında kendine bir yer bularak yaşamaya devam eder. Freud bu bastırma mekanizmasını, bilhassa cinsel bastırmayı, birçok psikik olgunun müsebbibi veya sonucu olarak görür. Lacancı bilinçdışı öznenin kurulumunda cinselliğin önemli bir rolü vardır. Çünkü cinselliğin cinsellik olarak alana girişi ve kendine özgü etkinliğini ortaya koyuşu, kısmi dürtüler aracılığıyla sağlanır. Ancak Lacan, cinselliğin eril ile dişil üzerinden bize gösterdiği taban tabana zıt iki dünya arasında 'öteki'nin temsilini eksik bulur. "Kendini gösterme gerçekten özneye geri dönen bir okla gösterilirken, kendini duyurma ötekine doğru gider" (Lacan, 2013: 204-206).

2.2. Tekrarlama

Sigmund Freud bu kavramı ilk kez açık bir biçimde 1914 yılında yayınladığı "Erinnern, Wiederholen und Durcharbeiten" (Hatırlama, Tekrarlama ve Derinlemesine Çalışma) makalesinde dile getirmiştir. Lacan bunu "Psikanalizin Dört Temel Kavramı Semineri"nde şöyle açıklamıştır: *Wiederholen* (tekrarlama)'ın *Erinnerung* (hatırlama) ile ilişkisi vardır. Öznenin evinde olması ve biyografinin hatıralaştırılmasındaki araçsallık belli bir yere kadar işler. Tam da bu noktada geline yer 'gerçek'tir. Bunu formüleleştirme evresinde ise Spinoza'dan yararlanarak tam düşüncenin sürekli aynı şeyden kaçındığını ve ancak anılmaya müsait bir düşünce bulunduğunda kaçışın sağlanabildiğini vurgular. "Burada gerçek, hep aynı yere -öznenin, *res cogitans* (düşünen şeyin)- düşündüğü zaman onunla karşılaşmadığı yere geri gelendir" (Lacan, 2013: 55-56).

Freud başlangıçta bastırılmış travmatik olayların, özellikle "cinsel içerik" taşıyormuş gibi görünen olayların araştırılabileceğini, konuşmada ortaya konulabileceğini ve bunun sonucunda da bilince çıkarılabileceğini savunur. Ancak *Baca temizleme* adını verdiği temsil yoluyla travmayı gizlendiği yerden çıkartma çabası kimi hastalarında tutarsızlıkla sonuçlanmıştır. Bu nedenle de kendi cinsiyet kuramını bunu göz önüne alarak yeniden tasarlar.

Freud'a göre burada, daha önce onlardan kaçmış bir şeyin -temsil yoluyla- ele geçirilmesi veya yakalanması, öngörülebilir ve açıklanabilir olanın bir kaza olarak ilk kez deneyimlenmiş şeyleri içeren bütün bir koşullar kümesine dönüştürülmesi değil, aksine kazanın kaza olarak yeniden deneyimlenmesi söz konusuydu. Cinsiyetin, onun yeniden üretimleri sayesinde uçup gidemeyecek olan travmatik gerçeği, hastalarının -tam da zevkin kaynağı oldukları için- etkin olarak girdikleri yinelemelerin bir sonucu olarak yeniden ortaya çıkıyorlardı (Eecke'den aktaran Ersöz, 2009: 416).

Tekrarlama ile bağlantılı olan hatırlamanın tetikleyicisi travma nevrozudur. Özne, nevrozuna kaynaklık eden yoğun bir bombardıman anısını rüyasında yeniden üretir. Lacan, bu tekrarlama işlevinin görevini salt acı verici olaya hâkim olmak ve onu yönetmek olarak görmez. Ruhsallığın birliğini gözetken her türlü edim ve kavrayışı bu travmatik nevrozla çökmeye mahkûm bulur. Tam bu noktada hatırlama yavaş yavaş kendini odağa oturtur ve eş zamanlı olarak öznenin direnci devreye girer. Lacan'a göre "öznenin direnci, edimde tekrar halini alır" (Lacan, 2013: 58).

Tekrarlama ya da yineleme, Freud için bastırılmışın dönüşümüdür. Tekrar, zorakiliğe sahiptir. Bununla birlikte bastırılan şeyin geri dönüşüyle ilgisi boyutunda, geri dönenin bir kez değil daha fazla varlık göstermesiyle ilişkilidir. Tekrarda bu geri dönüşü hissettirme gücü vardır. Bu nedenle içeriden gelen bu zoraki tekrar etme isteğini bize hatırlatan ne varsa tekensiz olarak algılanır (Foster, 2011: 26). Lacan'da muğlaklığın ancak gerçeğin tekrarlamadaki işlevinden yola çıkılarak çözümlenebileceği kanısındadır (Lacan, 2013: 60). Hal Foster, Lacan'ın tekrar ve yineleme arasındaki ayrımını şöyle açıklar:

Birincisi [yani yineleme], bastırılmış olanın bir semptom veya gösteren olarak tekrardır ve Lacan yine Aristoteles'e bir gönderme yaparak bunu automaton olarak adlandırır. İkinci terim [yani tekrar], daha önce tartıştığımız dönüştür: Bu gerçeğe travmatik bir yüzleşmenin dönüşüdür, simgesele meydan okumadır; Lacan'ın tuché adını verdiği, hiçbir şekilde gösteren olmayandır. Birinci kavram olan semptomun tekrarlanması, travmatik gerçeğin dönüşü anlamına gelen ve böylece semptomların automatonunun gerisinde, "göstergelerin ısrarını", aslında haz ilkesinin ötesinde var olan ikinci kavramı kapsayabilir veya ortaya çıkarabilir (Foster, 2009: 173-175).

Bu noktada özne bastırıldığı şeyleri bir anı olarak değil, bir eylem olarak yeniden üretir ve tekrarlar. Ancak bunu yaptığının bilincinde değildir. Aslen tekrarlama, Lacan'da gerçeğin görünümüyle ortaya çıkan travmanın bir yansımasıdır.

2.3. Aktarım

Lacan, aktarım kavramını tekrarlama kavramından tamamen ayırır (Lacan, 2013: 39). Aktarımın en doğru tanımı ise bilinçdışı ve arzu kavramları ile birlikte ele alınarak anlaşılabilir. Arzu, her daim bilinçdışıdır ve öznenin gündelik hayatını yönlendirmede, edimlerinde ve düşüncelerinde büyük bir güce sahiptir. Kimi zaman özne, konuşurken söylediği şeyin bilinçli olarak farkındalığında olsa dahi bunu söylerken arzusunun ne olduğunu bilmez. Bu konuşmaya eşlik eden bilinçdışılık kişinin aslen söylediği şeylerin neyi işaret ettiğini bilmemesi anlamına gelir. Yine de bu konuşmanın devamlılığı ve anlam üreterek zevklenme garantisi, bildiği -varsayılan- özne olarak bir Öteki'nin desteği olmadan gerçekleştirilemez. Bu da analitik durumda aktarım fenomeninin tanımı olarak açıklanabilir (Evrans, 2018: 71).

Aktarım çoğunlukla bir duygulanım olarak temsil edilir. Daha çok keskin olmayan sınırlarda bir ayrımla olumlu ya da olumsuz olarak nitelendirilir. Lacan olumlu aktarıma örnek olarak aşk/sevgiyi gösterirken; olumsuz aktarım için çifte değerlilik (ambivalence) teriminden bahseder. Kısaca, söz konusu kişiye karşı zaafın olması durumu olumlu aktarım; kontrol merceği altında ise olumsuz aktarımdır. Aktarımın bir diğer kullanımı ise analist olan 'öteki' ile tüm özel ilişkileri inşa eden ve bu özel ilişkinin uydusunda olan düşüncelerin değerinin belli bir ihtiyat şerhi ile ele alınan kullanımınıdır (Lacan, 2013: 131-132).

Aktarım zincirindeki özne ve ötekinin diyalektik doğasının bir diğer halkası da Lacan'ın Freud'un 'haz ilkesi' nin ötesine yerleştirdiği bir kavram olan *Jouissance*'tır. Lacan felsefesinin tam merkezinde yer alan *Jouissance*, arzu kavramıyla karıştırılsa da birbirinden farklı kavramlardır. Bedenin kendi deneyimlemiş olduğu duygunun içerisinde yer alan bu kavram mütemadiyen gerilimin, zorlamanın, harcamanın ya da bir sömürünün doğasında kendini var eden şeydir. Acının ortaya çıkmaya başlama evresinde *Jouissance* vardır. Organizma bir bütün olarak tüm varlığıyla bu acıyı deneyimler (Braunstein'dan aktaran Varolun, 2014: 63).

Jouissance'ın arzu ile girdiği karşıt ilişkide arzu, kayıp ve var olmayan bir nesneyi işaret eder. O, varlığın bünyesinde olan bir eksiktir ve kayıp nesne ile bir araya gelerek o boşluğun doldurulmasına bir özlem olarak inşa edilmektedir. Bu durumun en somut yüzeye çıkma biçimi ise fantezidir. Aynı zamanda *Jouissance*, herhangi bir amaca hizmet etmediği gibi öngörülmeyen bir deneyim ve haz ilkesinin ötesinde, herhangi bir (mitsel) buluşmadan farklı bir şeydir. Özne kendini bir anda *Jouissance*'ın ve arzusunun iki zıt kutbunda bölünmüş olarak bulur. Bu nedenle fanteziler, arzular ve haz ona giden yolda dikenli bir teldir. Yani arzu, ötekiden gelir ancak *Jouissance* şeyin kendisinin bir boyutudur. Sapkınlığın, ruhsal bozukluğun ve psikozun özü *Jouissance*'dir. Ancak bu durum öznenin

kendini ötekiyle ilişkili olarak ve ötekiye aktarımında açığa vurması olarak bilinir. Bu nedenle Lacan *Jouissance*'ın diyalektik doğasının onaylanması gerektiğini savunur (Braunstein'dan aktaran Varolun, 2014: 107).

2.4. Öteki

Lacan'a göre insanın arzusu ötekinin arzusudur ve öznenin yeri yalnızca 'öteki'ne bağlı olarak belirlenebilir (Lacan, 2013: 43). Öteki, öznenin çıkararak mevcut hale gelebilen her şeye hükmedebilen gösterenler zincirinin bulunduğu yerdir. Aynı zamanda öznenin bünyesinde görünür bir biçimde kendini var edebilmesi gereken canlı varlıktır. Özne ve öteki arasındaki ilişki bir boşluk sürecinden meydana gelir. Döngüsel bir süreç minvalinde ötekine çağrılan özne, ötekinin alanında ortaya çıktığını gördüğü şeyin öznesine ulaştıktan sonra yeniden ötekine intikal eder (Lacan, 2013: 216-219). Özne, 'ben' olarak var olabilmesi için kendini dilde Öteki'nin söylemiyle oluşturmaya ihtiyaç duyar. Fakat Öteki'nin söylemi aracılığıyla kendini oluşturan özne, kendine yabancılaşır ve kendinden bir öteki olarak ortaya çıkar (Başer, 2012: 43). Böylece Öteki'nin ben tarafından inşasından ziyade Ben'in öteki aracılığıyla inşa edildiği söylenebilir.

Ötekinin alanında 'gösteren' varlığını sergilerken aynı zamanda anlamının öznesini açığa çıkarır (Lacan, 2013: 219). Örneğin, aşk ilişkilerinde bir özne diğer öznenin Öteki'sidir. Ya da herhangi biri için Öteki bir doktrindir, idealdir. Lacan, Öteki'nin söylemini bilinçdışı olarak kodlar (Evrans, 2018: 63). Öznenin tözünün ötesinde, özneyi özne yapan şey ona atfedilen söylemle ilişkilidir. Özne'ye Öteki'ler aracılığıyla toplumsal normlar, yasalar, yasaklar, doğru-yanlış, iyi-kötü gibi yapılması ya da yapılmaması gereken şeyler aktarılmaktadır. Bu bağlamdan bakıldığında özne özünde ona söylemi ileten Öteki'lerin söylemini tekrarlamaktadır (Türk, 2017: 38). Öteki bir diğer deyişle, benliğe varlığını hissettiren ve onun varlığını garanti altına alandır (Ümer, 2018: 50). Gerçekte ise özne/ben, Ötekinin söylemiyle inşa edilmiş bir kendine yabancıdır.

3. Lacancı Psikanalitin Sunağında Kubrick

Kubrick filmlerini yakın markajına alan çoğu film kuramcısı ve eleştirmene göre Kubrick filmleri ezici bir soğukluğa sahiptir. Çünkü Kubrick, hem karakter hem de izleyiciyle arasında hatırı sayılır bir mesafe bırakarak özdeşleşimi elinden geldiğince geciktirir. Kubrick'e göre filmlerinde tasvir ettiği toplum aslında onun bu toplumu gözleme biçimi kadar soğuktur (McGowan, 2012: 83-83). Yine Kubrick filmlerinde uzlaşmaz çelişkiler dışında dile getirilmiş bir duyguya nadiren rastlanır. Bu tutum onu ana akım ve Hollywood sinemasının klişeleşmiş anlatılarını benimseyen diğer yönetmenlerden ayırır. Hollywood sinemasında çalışan çoğu yönetmen sektöre yönelik para avcılığı yapan bir sisteme karşı çıkmayı dahi düşünemezken Kubrick, yaratıcılığını sektöre uğratan ve seri üretimden çıkmış filmler yapmayı reddeder. Çünkü Kubrick'e göre büyük yönetmen, büyük stüdyolardan uzak durabilmeyi başarmış yönetmendir (Young, 2009: 2-4).

Psikanalizin yardımı ile filmde, daha doğrusu bir sanat eserinde ele alınması ve anlamlandırılması gereken şey, filmlerin özneleri, karakterlerden yola çıkarak bir toplumdaki gelişim sürecini, toplumun geçirdiği evrim/dönüşümler sürecini gözlemlemektir. Bu bağlamda üç örnek verilebilir; Fanteziyi ve gerçekliği filmlerinde iç içe geçiren David Lynch, Stanley Kubrick sineması ve Alman Dışavurumcu sineması (Mencütekin, 2014: 18).

Her ne kadar Kubrick filmleri fantazmatik bir nitelikten yoksunmuş gibi görünse de; içerikleri onun kendi üslubundaki fantezi dünyasına öylesine gömülmüştür ki tam da bu noktada izleyiciyi mekanik soğuklukla sarsan bir etki alanına çeker. Lacan'ın Freud'cu manevrası ise burada belirir: 'olguda bulunmayan fantezide vardır'. Fantezinin duygulanımla işi yoktur ve Kubrick bunu en iyi kavramış yönetmenlerden biridir. Kubrick duygulanım yerine mutlak zevki somutlaştırmış görünen, tanımlanamayan ve ulaşılamayana dair olana hizmet eder. Aslında fantezinin kendisi de Kubrick filmlerinde izlenenle aynı mekanik soğuklukta işleyen bir yapıya sahiptir. Duygulanım aslen sadece fantezinin zeminine bir cevaptır, onun aşikâr ve dışarıya dönük bir yansımasıdır. Bu nedenle

duygulanım, fanteziye uzaktır. Kubrick’de filmlerinde fantezilere denk gelen duygusal bir karşılıktan ziyade fanteziyi en yalın haliyle izleyiciye sunmayı amaçlar (McGowan, 2012: 84-85).

Kitlesel medya simulakrumuna Lacancı bir meydan okuyan Kubrick, radikal ve bilinçli bir şekilde *femme fatale* ve müstehcen baba(ları)nın gizemleri aracılığıyla dışıl fantezinin ve eril sapkınlığın birer hayali andıran arayışlarını içine çeker. Son filmi *Eyes Wide Shut* (Gözü Tamamen Kapalı, 1999)’tan önce de yönetmenliğini yaptığı birçok filmde (*Lolita* [1962], *A Clockwork Orange* [Otomatik Portakal, 1971], *The Shining* [Cinnet, 1980], *Full Metal Jacket* [1987]) izleyiciyi geçmişe ait sapkınlıkla, simgesel otoriteye karşı duruşla ve şiddetle yüzleştirmiştir (McGowan ve Kunkle, 2014: 125). Kubrick ile beraber sinemasal fantezi, bizzat simgesel otoritenin gizli kalmış zevkini (bir anlamda onun libidinal zeminini ve otorite figürlerinin kendi iktidarlarını kullanmaktan zevk aldıkları gerçeğini) açık bir biçimde ifşa eder. İzleyici objektif bakış açısının kaybını kendinde değil iktidarda görürler. Ancak bu filmler her ne kadar ifşa edici bir yana sahip olsa da seyircide hasar bırakmamaya özen gösterir (McGowan, 2012: 63).

Lacan’ın psikanalize yaptığı en büyük katkılardan biri olan *Jouissance* Kubrick filmlerinin karakterlerinde açıkça görülmektedir. Lacan’ın da dediği gibi ‘*Başlangıçta zevk/haz vardı*’ (Soysal, 2009: 606). Otorite, onun karakterlerinde yalnızca doldurulması gereken bir zemin değil aynı zamanda kendisinden umulmadık biçimde zevk alınan bir konumdu. Kubrick de filmlerinde bu zevki görünür kılmanın peşindedir. Örneğin, ne zaman Kubrick filmlerinde bir oyuncu otorite konumundaki bir karaktere hayat verse (ki bu çoğunlukla erkektir) karşı konulamaz biçimde bu roldeki müstehcen zevkle yüzleşmektedir (McGowan, 2012: 90-91).

4. *Eyes Wide Shut* Filminin Olay Örgüsü

Dr. William Harford (Tom Cruise) ve Alice Harford (Nicole Kidman) evli ve bir kız çocuğundan oluşan çekirdek ailedir. Aile dostları Victor Ziegler (Sydney Pollack)’in düzenlediği yılbaşı partisine gitmeleri, William ve Alice’in içlerindeki en gizli ve en güçlü dürtüleri keşfetme macerasının kapısını aralar. Dr. Harford, partide üniversite yıllarından tanıdığı Nick Nightingale (Todd Field) ile karşılaşır. Nightingale ona son birkaç gecedir gizli bir partide müzisyenlik yaptığından bahseder. Akabinde Harford, merakına yenik düşer ve Nightingale’den partinin giriş şifresini öğrenerek partiye gizlice sızar. Harford davetsiz misafir olarak fark edilmesi üzerine partiden kovulur. Ancak bunun için William bir bedel ödemelidir ve bunu partide kimliği belirsiz bir kadın üstlenir. Geceye dair olanların şaşkınlığı ve merakı, kimliği belirsiz kadının akıbeti Harford için çözülmesi gereken bir muamma halini alır. Harford’un bu dedektiflik süreci Ziegler’in uyarısı ve çabalarının sonuçsuz kalması üzerine sona erer. Filmin sonunda Alice ve Harford’u yılbaşı alışverişinde kızlarıyla görürüz.

5. Lacancı Psikanaliz Bağlamında *Eyes Wide Shut* Filminin Analizi

Film, yazar Arthur Schnitzler’in *Traumnovelle* kitabından Kubrick tarafından sinemaya uyarlanmıştır. Sigmund Freud’un çalışmalarına büyük bir hayranlık besleyen Schnitzler, zaman içerisinde Freud ile olan mektuplaşmalarından da anlaşılacağı üzere psikiyatri üzerine yürütülen çalışmalara oldukça ilgi duymaktadır. Schnitzler’in yazınları Freud tarafından yıllarca takip edilmiş ve değerlendirilmiştir. Bu durum Schnitzler’in eserlerinde işlediği konu ve durumlardaki psikanaliz niteliğindeki eserlerde kendini açıkça göstermektedir. Yazarın psikanaliz niteliği taşıyan eserlerinde göze çarpan önemli bir husus psikanalizin yalnızca toplumun “elit burjuva sınıfına” yönelik olmasıdır (Keser, 2011: 171-173).

Eser kahramanlarının önemi, temsil ettikleri toplumsal karakterleri (tipleri) aktarmalarında yatmaktadır. Yazarın bazı eserlerinde kahramanlarının isimlerinin hiç verilmediği veya isimlerinin üzerinde hiç durulmadığı, fakat davranışlarının çok detaylı şekilde aktarıldığı görülmektedir (...) Ele aldığı tipler itibarıyla, yazınında “dekadan” karakter özellikleri işlenmiştir. Dekadan tiplerin, içinde buldukları ruh hallerini, ruh hallerinin anlık olarak değişmesini (episodenhaft), karakterlerin zaafı ve sosyal kimliklerinin gerektirdiği davranış şekilleri arasındaki gerilimini, söz konusu durumdan kaynaklanan buhranı da yine, bilinç akışını vermek suretiyle, bir psikanaliz niteliğinde, okura sunmaktadır (Keser, 2011: 173-174).

Nitekim 14 Mayıs 1922’de Freud’un Schnitzler’e yazdığı bir mektup onun bilinçdışının gerçeklerine ve insanoğlunun içgüdülerine duyduğu ilgiyi yüceltir niteliktedir. Tam da bu noktada 1970’lerden bu yana uyarılma bir film yapmayı hayal eden Kubrick için *Traumnovelle* aradığı ilham kaynağı olmuştur. Çünkü Kubrick için Schnitzler, insan ruhunu doğru tasvir edebilen ve insanların düşünme, hareket etme ve gerçekte nasıl olduklarına dair geniş bir perspektiften yorumlayabilme yeteneğine sahip derin bir yazardır. Kubrick aslen bu tanımlamayı yaparken, *Gözü Tamamen Kapalı*’daki auteur yönetmenliğinin verdiği yaratıcılığı da tetikleyen benzer bir düşüncenin altını çizerek kendine atıfta bulunur. Filmde aşk, kıskançlık ve cinsellik üçlüsünün inşasında rüyalar, kâbuslar ve bilinçdışı yolculukların bütününde psikanaliz temel alınmıştır. Freud’un yüzeysel olanın ardında saklı olan derin anlamı anlama çabası Kubrick için de geçerlidir.

Freud için ‘id’ Lacan için öznedir. Freud özneye “Burada, rüyanın alanında, evindesin” olarak seslenir. Lacan için özne, gerçeğin olduğu yerdedir. Bu yeri saptamak için tekrar tekrar aynı yere dönülür, geri gelinir, yoluna çıkılır ve gerçeklik hep aynı şekilde doğrulanır (Lacan, 2013: 51). Bu noktada filmin başkarakteri Dr. Bill Harford (Tom Cruise)’u paranoyak sanrılar ve travlamaların çarpıştığı bir rüyalar aleminde görürüz. Bill’in travması, eşi Alice (Nicole Kidman)’in bir zamanlar eşiyile gittiği bir otelde fark ettiği ve arzulanığı deniz subayı ile olan fantazmatik itirafı ile başlar. Alice, yabancı biriyle cinsellik arzusu pahasına hayatındaki tüm odak noktası olan eşi ve çocuğunu hiçe sayabileceğini söyler. Bu ifşa edilene kadar Bill, Alice’in ona olan bağlılığından şüphe etmez. Bu minvalde Lacan’ın travmatik nevrozu, tekrarlama ve hatırlama devreye girer. Bill’in bu sarsılma anı yakın çekim ile git gide yakınlaştırılarak izleyiciye sinematografik açıdan anbean ifşa edilir. Bill artık hâkim olması gereken acı bir ‘travma’ tecrübe etmiştir. Gerçek tam da bu noktada kendini travma biçiminde gösterir. Alice ve Bill arasındaki diyalog tıpkı hasta ve psikanalist arasındaki gibi ilerler. Fantezinin gerçeklik kadar güçlü bir travmatik etkiye sahip oluşu özne tarafından keşfedilmiştir. Aslında Bill’i inciten şey Alice’in itirafı değil onun görünüşte istikrarlı hayatında süregiden evcilik oyununun bozulmasıdır. Lacan’ın psikanalizinde izleyicinin Bill’i daha iyi anlamasına yardımcı olabilecek sahne burasıdır. *Tukhe*, gerçeğe karşılaşma/buluşma/ıskalanmış buluşmadır. Bu buluşma kendini travma olarak gösterir (Lacan, 2013: 61). Başkarakter askıda bekleyen gerçeklikle yüzleşmiştir. Lacanyen anlayışa göre gerçeğin kendini travma şeklinde açığa çıkarması devamındaki her şeyi belirler. Deneyimlenen sorun ilk süreçte muhafaza edilmişse de aslında ortaya çıkması ile ‘hatırlatılmış’ olur. Artık üstü örtülü değildir.

Bill, Alice’in fantezisi ile yüzleştiği sırada ev telefonu çalar ve bir hastasının yanına gitmesi gerektiğini öğrenir. Ardından Alice’i gittiği yerden haberdar etmeden yanından ayrılır. Bu durum ona yüzleşmesi gereken gerçeklik için hem iyileştirici bir kaçış (Lacan için kayma/uzaklaşma), hem de bu fantezi üzerinde durması için döngüsel bir yolculuğa çıkışın başlangıcını sağlar. Lacan psikanalizinde kayma (*glissement*) önemli bir unsurdur. Kubrick karakterdeki psikanalitik kaymayı sinematografisinde ustaca işler. Çünkü Bill’in gerçek ya da fantezi dünyasında duygusal, erotik ve dramatik olan pek çok unsur kayma ile sekteye uğrar. Harford’un üniversiteden arkadaşı Nick Nightingale ve sokak fahişesi Domino ile son kez görüşmeyi kaçırması buna örnek olarak gösterilebilir. Başkarakter kayma anlarında çevresindeki insanlardan bir şekilde uzaklaştırılır.

Film boyunca Bill ile yakınlaşan kadınların tümü aslında eşi Alice’in birer simülakrlarıdır. Hepsı eşi ile benzer özelliklere sahiptir; ince bir beden ve açık ten ile adeta Alice’in klonlanmış halleridir. Bill Alice’e benzeyen kadınların peşinden gitse dahi sokak fahişesi Domino ile olan ilişkisinde bile erotik olarak hiçbir şey yaşamaz. Onu telefonla arayan Marion (Marie Richardson) yanında yatan babasının cesedine aldırış etmeden Bill’e olan ilgisini açıkça belli eder ve onu öper. Dönüş yolunda tanıştığı Domino, AIDS olduğunu öğrendiğinde hikâyeden kaybolur. Partide uyuşturucu komasından kurtardığı Mandy (Julienne Davis) ölü bulunur. Bill karısının bu gölgeleriyle olan karşılaşmalarında aslında dolaylı olarak Alice’i kaybeder. Tüm bunlar Bill’in erotik fantezileri içindeki *Tukhe* temsilleridir. Lacan’a göre “Gerçekleşemeyen şey intibak değil, tukhe, yani buluşmadır” (Lacan, 2013: 77). Bill’in Alice’e olan cinsel arzusu ve intikam duygusu bir bütün olarak hareket eder. Lacan’cı haz da buna dayanır. Haz, insanın kapasite sınırlarına bağlı olarak deneyimlerin nerelere kadar

uzanabileceğini belirler. Bir anlamda haz ilkesi homeostaz ilkesi olarak da görülebilir. Arzu ise çeperini, sabitlenmiş ilişkisini ve sınırlarını kendi çizer. Bu bağlamda haz ilkesinin dayattığı eşiği aşarak arzu olarak ortaya çıkar (Lacan, 2013: 37).

Lacanyen analize göre Alice, Bill'in hakkında bir şey bildiğini zanneden ancak hiçbir şey bilmeyen öznesidir. Peş peşe gelen karşılaşmalar zinciri Bill'in aslen kendini sevilen nesne haline getirmeye çalıştığı bir süreçtir. Bill, hastası tarafından çağırıldığı eve giderken takside Alice'in itirafını düşler. Düşte yakışıklı bir deniz subayı Alice ile birlikte olmaktadır. Film boyunca Kubrick, olayları oldukları gibi değil karakterlerin fantezileri üzerinden izleyiciye sunar. Bill bu hatırlama ile *Wiederholen* (tekrarlama)'a göndermede bulunur. Çünkü yüzleşme esnasında bastırıldığı şey edimde kendini göstermiştir. Tekrarlamadaki o tekinsiz düş onu gözü tamamen kapalı bir halde rüyaların girdabına itmektedir. Filmin simgesel müstehcenliğe dair ifşası karakterlerin fantezilerinde tekrar tekrar ortaya çıkar. Farklı karşı cins partnerleri ve davetkâr karşılaşmalar, aslında sonsuz bir haz dünyasının farklı varyasyonları gibidir. Bu noktada Lacan şu soruyu sorar "Öznenin arzusunu taşıyan rüya nasıl olur da travmayı tekrar su yüzüne çıkartan şeyi üretebilir- ya da suretini olmasa bile en azından önünde duran ve onun varlığına işaret eden perdeyi üretir?" (Lacan, 2013: 61). Bu durum Bill'in uyanışa geçebilmesi için önünde duran bir perdedir. Bilinçdışı görüngüde ortaya çıkan bir engel, kusur ya da yarıktır. Gerçekliğin rüyanın ötesinde aranabilmesi için rüyanın sarıp sarmaladığı örtük temsilin aşılması gereklidir.

Filmin başlangıcındaki yılbaşı partisinde 'Öteki'nin temsilini açıkça görürüz. Bill'in yıllar sonra karşılaştığı sınıf arkadaşı Nick Nightingale ve iki kız onu Lacanyen 'Öteki'nin kollarına iter. Lacan'a göre insanın arzusu 'Öteki'nin arzusudur (Lacan, 2013: 45). Lacan her kimliğin ancak ötekinin dolayımında kendini var ettiğini savunur. Bill, kendini onu arzulayan iki kadın üzerinden var eder. Eş zamanlı olarak Alice, Sandor Szavost isimli bir adamla tanışır ve onunla flörtöz bir biçimde dans etmeye başlar. Birbirlerinin gözlerine derinlemesine bakışları ve yakın dudak temasları ile açık arzu boşluğuna doğru kayarlar. Arzu boşluğu, Lacancı psikanalizde doyurulması mümkün olmayan, ihtiyaç ile talep arasındaki doldurulması imkânsız boşluk olarak tanımlanır. Lacan arzuyu 'insanın özü' olarak tanımlamaktadır. Arzu ona göre varlığımızın tam kalbinde yer alır ve özü bakımından, eksiklikle ilişkilidir (Bayrak, 2018: 26-27). *Jouissance* ve aktarım kendini Alice ve Szavost'un birbirlerine olan flörtöz cümleleri ve dansları eşliğinde gösterir. Aktarımın içindeki gerçeklik bir anlamda muğlaktır ve ancak kendini tekrarlamada açığa çıkarır. Buna örnek olarak Alice ve Szavost'un tekrar tekrar birbirlerine yaptıkları baştan çıkarma oyunları verilebilir. Alice evli olduğunu söylediğinde ise Szavost, bu sembolik düzen üzerine aşağılayıcı bir söylemde bulunur. Ardından Szavost, Alice'i ev sahibinin üst kattaki Rönesans galerisinde bulunan çıplak heykelleri görmeye davet eder. Aslen çıplak heykeller, vücudun teşhirine ve cinsel tüketime bir göndermedir. Kubrick filmin başlangıç sahnesinde çıplak olarak gösterdiği Alice'i dikizlerken de, Szavost ile olan yakın temaslı dans sahnesinde de kadın bedenindeki mesafesini hep korur. Bir anlamda fetişleştirme olgusunu eğip büker.

Lacancı *Jouissance*'ın bir başka örneği ise Bill'in Nick Nightingale'in aracılığıyla gizlice girdiği ayinsel partidir. Partide Bill dâhil tüm karakterler maskelerin ve siyah cübbelerin ardına gizlenmiştir. Bill, içinde bulunduğu tekinsiz ortamda sanki bir rüyadaymış gibi kontrolü dışında gelişen olaylar zincirine izleyici olarak dâhil olur. Müstehcen partide kimi zaman onu tehlikeye karşı uyarıcı maskeli bir kadınla yolları kesişir. Ancak Bill tüm uyarılara rağmen bu sıra dışı partiyi terk etmez. Aynı zamanda bu sahnenin ayinsel kısmı, alelade bir ayinde olmaması gereken bir tehlikeyi de izleyiciye hissettirir (McGowan, 2012: 87). Bill, gerçekte rüya arasında haz ya da keyiften ziyade 'zevk' almaktadır. Bill'in dışındaki tüm karakterler zevk için bir araçtır ve buradaki tek amaç zevktir. Bu aşırı zevk duygusu benlik yitiminden (depersonalizasyon) kaynaklanmaktadır (McGowan, 2012: 87). Maskeli baloda tehlikeli olan, kabul edilebilir davranış ve arzunun sembolik düzen kodlarına karşı cinsel baskıya ithafen yapılan bir jesttir. Bill, Alice'in itirafından sonra kendini ihanete uğramış hisseder. Eylemsel olarak görülmesi dahi bilinçdışında tüm kadınlarla flört ederek ya da birlikte olarak kendini rahatlatmaya ve Alice'i affetmeye çalışır. Partiyi düzenleyen ev sahipleri, Bill'i malikâne ne olduğunu araştırmaması üzerine tehdit ederek serbest bırakır. Bill artık kendi hayal gücüyle baş başa kalmıştır.

Travmadan düşleme uzanan bu yolculukta Bill'in fantezileri, kendini tehlikeye atan kadının kim olduğu ve ona ne olduğu Bill'e araştırma yapması için tetikleyici olur. Lacan düşleme (*fantasme*)'yi yanılsamanın mekânına koyar. Düşleme, Lacan için tekrarlamının işlevindeki birincil ve belirleyici şeyi gizleyen bir perdeden ibarettir. Lacan bunu hem uyanışın işlevindeki belirsizlik, hem de gerçeğin uyanıştaki işlevinin muğlaklığı ile açıklar (Lacan, 2013: 67). Bill, Alice'in aksine onun için kendini feda eden gizemli kadınla bilinçaltı yaralarını sarar. Böylece düşlemine kendini iyileştirmek için kullanır.

Araştırmaları sonucu Bill, bir gece önce maskeli partide kendini onun için feda eden kadına benzeyen bir güzellik kraliçesinin ölüm haberinin kupürüne ulaşır. Ardından kadının bulunduğu morga gider. Cesede bakarken kadının yüzüne doğru eğilir ve onu öpecek kadar yakınlaşır. Ancak aniden yüzünde bir tiksinti ifadesiyle geri çekilir. Bu tam da Lacanyen *Jouissance*'in bir başka örneğidir. Zevkli bir şey yapmanın getirdiği tiksinti hissi. Lacan bunu şöyle açıklar: "Histerikte, tikslenme tepkisi olarak adlandırılan cinsellikten arındırma biçimi, cinsel nesnenin gerçeklik eğilimine kaydığı ve bir paket et gibi görüldüğü işlevde boy gösterir" (Lacan, 2013: 182). Bill'in yaşadığı tiksinti hissi de buna karşılık gelir. Bir anlamda travmasını da bu sahnede çözer. Çünkü şefkatinin çoğunu kaynağından (Alice) ziyade 'Öteki'ne aktarmıştır. Alice'in sembolik ölümü Bill'in ona olan arzusunu yeniden canlandırmıştır.

Düşünce ve fantezi, öteki ve bilinçdışı Alice ve Bill'in psikanalitik bağlamda kendini ifade etme kaynaklarıdır. Filmin son sahnesinde Bill ve Alice'i yılbaşı alışverişi yaparken görürüz. Alice, Bill'in sonsuza kadar evli kalacakları gelecek temennisini reddeder. Bunun yerine ona şimdiki zamanda kalarak somut bir *Jouissance* sunar: 'Mümkün olan en kısa sürede yapmamız gereken bir şey var, sevişmek'. Lacan bunu şöyle açıklar: "Cinsel doyuma ulaşmak istemeyebileceğimizi kendi deneyiminden bilmeyen var mıdır? Gelmekte olan *Jouissance*'in korkunç vaatleri yüzünden kendisini geri çekilmek zorunda hissedip bu yüzden cinsel doyuma ulaşmak istemeyebileceğini kendi deneyiminden bilmeyen var mıdır?" (Lacan, 2013: 248). Çünkü Alice ve Bill yalnızca bütünüyle cinsellik ölçüsünde birlikte olabilmektedir. Bu nedenle, film boyunca bedenlen birbirlerine sadık olsalar da fantezi ve bilinçdışında özgür bir bakış açısına sahiptirler.

SONUÇ

1970'li yıllardaki sinema eleştirmenleri ve kuramcılar sinemanın anlamlandırılmasında farklı disiplinlerden yararlanmışlardır. Bu disiplinlerden biri olan ve Lacan'ın Freud'dan esinlenerek oluşturduğu psikanalitik yaklaşım her ne kadar sinema açısından başlarda dar bir çerçevede analize olanak tanısa da zaman içerisinde sinemasal deneyime önemli katkılar sağlamıştır. Lacan'ın doğrudan sinemaya yönelik bir kuramsal yaklaşıma sahip olmaması araştırmacılara film çözümlemesi minvalinde düşünüldüğünde daha yorumlayıcı bir analiz imkânı sağlamıştır. Çağdaş sinemada Lacancı kavramlar kendilerini hikâyeye içerisinde üstü örtük olarak sergiler. Bu minvalde gerçekler ve travmalar bu hikâyelerin önemli bir unsuru olarak karşımıza çıkar. Psikanalitik yaklaşım ile yakından ilgilenen Stanley Kubrick'de son filmi *Gözü Tamamen Kapalı* (*Eyes Wide Shut*)'da Lacan psikanalizinin dört temel kavramını (bilinçdışı, tekrarlama, aktarım ve öteki) cüretkâr ve bir o kadar da örtük bir düzeyde işlemiştir. Filmde toplumsal düzenin sınırlamalarına Dr. Harford ve Alice üzerinden meydan okunur. Lacancı gerçek de bu meydan okumayı destekler nitelikte simgesel düzenin tamamlanmamışlığına vurgu yapar.

Filmde evlilik, sadakat ve cinsel dürtülerin yanı sıra farklı bedenlerin keşfedilme arzusu karakterlerin bilinçdışında kodlanmıştır. Böylece seyirciye toplumsal olanın süzgeçten geçirilmesi ve sorgulanması için alan yaratılır. Lacancı psikanalitik anlayışa göre bakış, öznenin nesneye hakim olmasına aracılık etmez yalnızca 'Öteki'nin görüş hakimiyetine direnir. Bir anlamda bakış öznenin görüşündeki bir lekedir. Filmde olay örgüsü boyunca bu lekeyi Bill'den başkası görmez ancak film bunu izleyiciler için görünür kılar. Aslen Kubrick de Freud'un deyişiyle 'Hatırlanamayan şey davranışta tekrarlanır' cümlesini Lacan perspektifinden ele alarak adeta bir analist edasıyla davranışın neyi tekrar ettiğinin izini sürer. *Jouissance*, Lacan için önemli kavramlardan biridir ve filmde bunun pek çok somut örneğini haz, yasak, eksiklik ve arzu üçgeninde görürüz. Karakterlerin fantezi ve gerçeklik alanındaki ruhsal yapıları ve ilişki ağlarından yola çıkılarak toplum yapısına dair çıkarımlarda bulunulabilir. Özne, eksiksiz bir görüntüyle karşılaştığında dahi, bazı şeyler halen belirsizdir. Özneler, yaşadıkları

travmaların kendi arzu dünyalarını nasıl saptırdığını anlayamaz. Kubrick’de bu travma sonrası uğrak alanlarda karakterleri yönlendirmez, yalnızca tıpkı bir izleyici edasıyla onları takip eder. Sonuç itibarıyla Kubrick Lacan’dan ödünç aldığı kavramlarla arzusunun sınırlarında onu kimi zaman bilinçdışına yerleştirmiştir. Böylece ‘Öteki’ nin dilinden bilinçli bir biçimde fırsat kollayarak kendi bireyselliğini inşa etmesine olanak tanır. Bu tutum aynı zamanda hikâyede yer alan karakterleri özgürleştirmeye hizmet eder. Tüm bu fantazmatik tasvirler, hatırlamalar, aktarımlar, haz ve dürtüler öznenin var oluşuna katkıda bulunur.

KAYNAKÇA

- BAKIR, B. (2008). Sinema ve psikanaliz. İstanbul: Hayalet Kitap.
- BAŞER, N. (2012). Psikanalizin etiği, transfer, arzu ve yorumu, daha, Senthom. İstanbul: Say Yayınları.
- BAYRAK, Ö. (2018). Arzu diyalektiği ekseninde Anayurt Otel. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 4(8). 25-39.
- BOWIE, M. (2007). Lacan (Çev. V. P. ŞENER). Ankara: Dost Kitabevi.
- COPEJEC, J. (2009). Cinsiyet, serap mı kurgu mu?. (Çev. B. ERSÖZ) *MonoKL*, (VI-VII), 581.
- EECKE, W. V. (2009). Lacan’ın kompleks psikoz kuramına dair kuramsal ve terapötik çıkarımlar (Çev. B. ERSÖZ). *MonoKL*, (VI-VII), 416.
- EVREN, A. (2018). Bir düşünme biçimi olarak psikanaliz. *ViraVerita*, Sayı (7), 56-76.
- FOSTER, H. (2009). Gerçeğin geri dönüşü-Yüzyılın sonunda Avangard (Çev. E. HOŞSUCU). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- FOSTER, H. (2011). Zoraki güzellik (Çev. Ş. KAPTAN). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- HOMER, J. (2013). Jacques Lacan (Çev. A. AYDIN). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- KESER, M. (2011). Arthur Schnitzler eserlerinde psikanalitik özellikler. *Edebiyat ve Bilim*, 29, 171-179.
- KESKİN, Y., ÇELEBİ, V. (2009). Guy-Félix Duportail ile söyleşi (Çev. E. SÜNTER., İ. AYRIBAŞ). *MonoKL Lacan Özel Sayısı* (VI-VII), 720.
- LACAN, J. (2013). Psikanalizin dört temel kavramı (Çev. N. ERDEM). İstanbul: Metis Yayınları.
- MCGOWAN, T., KUNKLE, S. (Ed.).(2014). Lacan ve çağdaş sinema (Çev. Y. ERTUĞRUL., C. TURAN). İstanbul: Say Yayınları.
- MCGOWAN, T. (2012). Gerçek bakış (Çev. Z. Ö. BARKOT). İstanbul: Say Yayınları.
- MENCÜTEKİN, M. (2014). Lacan ve sinema sanatı. İstanbul: Arı Sanat Yayınevi.
- ÜMER, E. (2018). Lacancı bakış kavramı ve imgenin bakışı. *Yıldız Journal of Art and Design*, 5(2), 47-66.
- ROUDINESCO, E. (2012). Her şeye ve herkese karşı Lacan (Çev. N.BAŞER). İstanbul: Metis Yayınları.
- SOYSAL, Ö. (2009). Başlangıçta zevk vardı. *MonoKL Lacan Özel Sayısı* (VI-VII), 606.
- TÜRK, D. (2017). Oğuz Atay’ın ‘Tutunamayanlar’ romanının Lacan’ın psikanalitik kuramı çerçevesinde incelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, İstanbul).
- VAROLUN, O. (2014). *Slavoj Zizek: İdeoloji kavramına Lacancı psikanalizden bakışın felsefi bir değerlendirmesi*. (Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin).

YOUNG, I. M. (2009). Yaşanan bedene karşı toplumsal cinsiyet: Toplumsal yapı ve öznellik üzerine düşünceler (Çev. R. KALINTAŞ) *Cogito: Feminizm, Cilt Sayı: 58*, 39-56. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

ZIZEK, S. (2010). Yamuk bakmak popüler kültürden Jacques Lacan'a giriş (Çev. T. Birkan). İstanbul: Metis Yayınları.

Atıf Bilgisi: Aşlakcı, F. (2022). Sosyal Medya’da Gösteri ve Dijital Dezenformasyon Üzerine Bir Değerlendirme, *Injocmer*, 2(2), 88-99.

Makale Geliş Tarihi:

4 Temmuz 2022

Makale Kabul Tarihi:

26 Temmuz 2022

DERLEME MAKALE

SOSYAL MEDYA’DA GÖSTERİ VE DİJİTAL DEZENFORMASYON ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Faruk AŞLAKCI⁴

ÖZ

İletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle birlikte bilginin dünyadaki dolaşımı ve ulaşımı kolaylaşmıştır. Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ve sosyal medyanın hayatımıza girmesi gündelik hayat pratiklerimiz üzerinde farklılaşmaya neden olmuştur. Zaman ve mekânın sınırlarını yok eden sosyal medya aynı zamanda dezenformasyon, mahremiyet ve gösteri gibi sorunları da doğurmuştur. İnternet ve sosyal ağlar sayesinde zaman ve mekân sınırı aşılmasına rağmen, sahte bilgi ve haberler de sosyal medya aracılığıyla topluma kolayca yayılmaktadır. Günlük hayatımız artık dijital ortama taşınmıştır. Sadece göze ve kulağa hitap eden bu ortamda üretilen her şey görüntülediği takdirde anlam kazanmakta, görüntülenmeyen şey yok hükmünde sayılmaktadır. Dijital ortamda üretilen içerikler zihin dünyamızı zenginleştirmemekte, sadece beğeni düzeyimize hitap etmektedir. Böylece nicelik nitelikten, ambalaj içerikten, nasıl? sorusu ne? sorusundan daha önemli hale gelmiştir. Bu çalışmada toplumsal hayatın sosyal medyada nasıl tiyatro sahnesine dönüştüğü, geleneksel medyadan farklı olarak sosyal medyada tek tek bireylerin ürettiği içeriklerin halka yayılmasının ne gibi sonuçlar doğurduğu açıklanmıştır. Sosyal medya kullanıcılarının gerçekliği sorgulamak yerine kişisel beğeniye neden ön planda tuttıkları, ciddi konulardan ziyade eğlence ve haz kültürünü besleyen içeriklerin rağbet görmesinin nedenleri açıklanmıştır. Sosyal medyanın yol açtığı körleşme, yüzeyselleşme ve bağsızlaşma sorunları irdelenmiş, sosyal medyada meydana gelen dejenerasyonun hangi sonuçlara yol açtığı, insanlara yanlış bilincin nasıl yüklendiği konuları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Gösteri ve Dezenformasyon.

A STUDY ON DEMONSTRATION AND DIGITAL DISINFORMATION IN SOCIAL MEDIA

ABSTRACT

With the developments in communication technologies, the circulation and transportation of information in the world has become easier. The spread of mass media and the introduction of social media into our lives have led to differentiation in our daily life practices. Social media, which destroys the boundaries of time and space, has also created problems such as disinformation, privacy and demonstration. Although the time and space limits are exceeded thanks to the internet and social networks, fake information and news are easily spread through social media. Our daily life has now been transferred to the

⁴Arş. Gör. Dr. Türker İnanoğlu İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü,
farukaslakci@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8711-3558

digital environment. Everything produced in this environment that appeals to the eye and ear only gains meaning if it is viewed, and what is not displayed is deemed to be null and void. Our daily life has now been transferred to the digital environment. Everything produced in this environment that appeals to the eyes and ears only gains meaning when viewed by people. What is not displayed is considered null and void. The content produced in the digital environment does not enrich our mental world, but only appeals to our level of appreciation. Thus, quantity is more important than quality. Packaging is more important than content. The question of how has become more important than the question of what. In this study, it is explained how social life turns into theater stage in social media. In this study, it is explained which results of the dissemination of the content produced by individuals in social media, unlike traditional media, to the public. In this study, it is explained why social media users prioritize personal taste instead of questioning reality. In addition, the reasons for the popularity of content that feeds the culture of entertainment and pleasure rather than showing serious issues are explained. The problems of blinding, superficialization and decontextualization caused by social media have been examined. The results of the degeneration in social media are explained. In the study, the subjects of how false consciousness is loaded on people are discussed.

Keywords: Social Media, Demonstration and Disinformation

GİRİŞ

20. yüzyılın son çeyreğine doğru iletişim teknolojilerindeki gelişmeler insanlığın sosyal ve kültürel hayatında büyük değişimlere neden olmuştur. Fakat insanlık tarihine yön verecek asıl yenilik internetin sosyal hayatımıza dâhil olmasıyla yaşanmıştır. Bilgi toplumunun teknolojiyle tanışması, kitle iletişim araçlarıyla internetin vazgeçilmez birlikteliği insanlığı sınırsız bilgi, haber ve görüntü akışına maruz bırakmıştır. Enformasyonun dünyada serbest akışını sağlayan itici kuvvet ise iletişim araçlarının taşınabilir hale gelmesidir. Böylelikle tarih boyunca önemsenen bilginin gücü artık bilgini hızını da bünyesine katmıştır. Artık toplumun haber ve bilgi alma, sosyalleşme ve mesleki gereksinimleri taşınabilir telefonlar vasıtasıyla gerçekleşmektedir.

Diğer yandan günlük hayatı kolaylaştıran iletişim teknolojilerinin topluma yayılması, liberal demokrasilerin modern teknolojilere kapı aralaması birtakım problemleri de beraberinde getirmiştir. Örgütlü kapitalizm tüketim ekonomisini kitlelere kabul ettirmek için ağ toplumu üzerinde hâkimiyet kurması, aynı şekilde tek tek bireylerin akıllı telefonları aracılığıyla bilgi akışının hem devamlı üreticileri hem de devamlı tüketicileri haline gelmesi gerçek bilginin denetimini zorlaştırmıştır. Kitlelerin sosyal medyayı yoğun biçimde kullandığını bilen küresel endüstriler ürün ve hizmetlerini pazarlayabilmek için sosyal ağları bedava birer pazar olarak kullanmışlardır. Aynı şekilde sosyal medya, sanayi sonrası oluşan tüketim kültürünün bir lokomotif haline gelmiştir. Artık bireyler evinde, işyerinde, seyahatte sosyal medyayı aktif şekilde kullanmakta, çevrede olup bitenden sosyal medya aracılığıyla haber olmaktadır. Bunun yanında tüm sosyal hayatın dijital ortama taşınması, özel hayata dair pek çok görüntü, ses, yazı ve bilginin kontrolsüzce dolaşıma sokulması mahremiyet, teşhir, güvenilirlik ve dezenformasyon kavramlarını bir kez daha sorgulamamıza neden olmuştur. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı; sosyal ağların bilişsel ‘derinlik’ yerine ‘körleşmeyi’, ‘nitelik’ yerine ‘niceliği’, ‘kültür’ yerine ‘hazzı ve gösteriyi’ öne çıkarmasının ardında yatan nedenleri değerlendirmektir. Sosyokültürel perspektiften yürütülen, sosyal medyanın günümüzde yarattığı sorunlara ışık tutan bu çalışmada literatür taramasına başvurulmuştur. Bu çalışmada, bireyler arasında hızlı bilgi, görüntü ve haber akışını sağlayarak hayatımızı kolaylaştıracağı öngörülen sosyal medyanın günümüzde karmaşık hale gelen hâlihazırdaki gerçekliğine odaklanmaktadır.

1. Okuyucu Toplumundan İzleyici Toplumuna Geçiş

Sanayi devrimi ile tarım toplumundan endüstri toplumuna geçilmiş, kentleşen nüfusun temel üretim faaliyetleri tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine kaymıştır. Hizmet

sektöründe çalışan nüfusun yazılı ve sözlü kültürünün gelişmesi medeniyet tasavvurunu ortaya çıkarmış, kültürleşmiş yurttaşların yaşam biçiminin değişmesi sosyal ilişkilerde köklü değişikliklere neden olmuştur. Teknoloji ve bilginin güç sayıldığı Sanayi devrinde bilgi açlığının giderilmesi yayıncılık ve matbaanın gelişmesini hızlandırmıştır. Fakat insanlık için en büyük atılım 21. yüzyıldan itibaren yazılı kaynaklardan edindiğimiz kültürleşme ediminin elektronik ortamlara taşınmasıyla başlamıştır. Artık bireyler sadece bilgiyi alıcı konumda değil; bilgiyi tartışan, analiz eden, yorumlayan, yer geldiğinde feedback yaparak sisteme aktif katılım sağlayabilmektedir.

Kent soylu sınıfına ulaşan toplumun tatil, boş zaman ve eğlence aktiviteleri teknolojik gelişmelerle toplum tabanına yayılmış, bilgiyle donatılmış yurttaşlar sisteme kolayca adapte olmuştur. Bilgi toplumunun ortaya çıkardığı kültürlü bireyleri, sosyal ve politik gündemden haber etmek amacıyla basın yayın kuruluşlarının kitle iletişim teknolojileriyle tanışması uzun sürmemiştir. Teknolojinin nimetleriyle tanışan medya yazılı ve görsel materyallerle topluma bilgi aktarmış, halkın tatil ve boş zaman etkinlikleri için görsel ve bilişsel içerikler üretmişlerdir. Böylece medya ve toplum ilişkisinde zaman ve mekân sorunu ortadan kalkmış, bilginin dünyadaki hızı yayılımı kolaylaştırmıştır.

Fakat gelişen kitle iletişim araçlarıyla topluma doğru ve hızlı bilgi aktarımı öngörülürken kapitalist örgütlenmeyle birlikte bilginin tekeli hegemonyanın yanlış bilinç üretimine kaymıştır. Klasik Marksist ideolojiye göre toplumda verili tahakküm ilişkilerinin sürdürülebilmesi için toplumsal gerçekliğin çarpıtılması gereklidir. Bu noktada modern kitle iletişim araçlarına düşen görev iktidarın tahakküm ilişkilerini pekiştirmek, iktidar eylemlerine halkın rıza göstermesini kolaylaştırmak, burada ortaya çıkabilecek her türlü çelişkiyi ise gizlemektir (Dursun, 2004:6-7). Marshal McLuhan (1971)'e göre, kitle iletişim araçlarının gelişimi ile dünya, küresel büyüklükte bir köye dönüşmüştür. Böylece dünya küçülmüş ve birbirine bağlanmıştır. Dünyanın her tarafı görüntülerle ve mesajlarla kaplanmıştır (Yaylagül, 2006:61). 21. yüzyılın ilk çeyreğinde bu küçük dünyada bireyler kendilerini yalnız hissetmekte, ellerinde bulunan imkânları kullanarak yalnızlıklarından kurtulmaları, çeşitli sebeplerle çok zor olmaktadır. Kendilerini acı verici bir biçimde ihmal edilmiş, görmezden gelinmiş, fark edilmemiş veya yan yollara itilmiş, sürülmüş ve dışlanmış hissetmişlerdir. Nefret ettikleri bu anonimlik durumundan ellerinde bulunan araçlarla çıkmamanın çok zor, hatta imkânsız olduğunu düşünmüşlerdir (Bauman ve Lyon, 2021:38). Bu noktada bireyin izleme, okuma ve dinleme eyleminden sonra, medya sahnesine kendisinin de aktif katıldığı sosyal medya platformu insanlık için bambaşka bir dünyanın kapılarını aralamıştır. İnsanların birbiriyle iletişim kurma, arkadaşlarını takip etme, paylaşım yapma üzerine kurulu bu mecralar liberal demokrasilerdeki eşitlik, özgürlük, şeffaf yönetim anlayışından beslenmiştir. .

2. Sosyal Medyada Dezenformasyon ve Bilginin Anonimleşmesi

Son on yılda düşük maliyeti, daha kolay ve hızlı etkileşimi, yaygın kullanımı sayesinde habercilik sosyal medyaya kaymıştır. Ancak sosyal medyada "sahte haber" in, bilinçli olarak yanlış bilginin servis edilmesi sosyal medyanın güvenilirliğini yeniden sorgulamamıza neden olmuştur (Khan, 2020:1). Ayrıca krizler, doğal afetler, felaketler resmi haber kanalı muhabirlerinin bilgi ve görüntü aktarımını yavaşlatabilirken sosyal medya internet ağı sayesinde bilgi süratle dünyaya yayılmaktadır (Sutton, Palen ve Sjklovski, 2008:3). Sosyal medyada bize daha çok bilgi verdiklerini, bize olayları doğrudan ilettiklerini ileri sürseler de

durum öyle değildir. Bu mecralar görünen gerçeklikten koparak görüntüler arasında eleme yapmayı mümkün kılmaktadır (David M, ve Kevin R. 1997:259).

Sosyal medyanın varlığı kullanıcıların izlenmesine ve edinilen bilgilerin diğerlerine satılmasına bağlıdır. Sosyal medyanın direniş için sunduğu olanaklar çekici ve bazı açılardan da yararlı olabilir; fakat gittikçe akıcılaşmakta olan bir dünyada kalıcı ilişkiler kurabilmek için gerekli koşulların olmaması ve sosyal medya içerisindeki gözetim gücünün yerleşik ve etkili olması nedeniyle aynı zamanda da kısıtlıdır (Bauman ve Lyon, 2016:18). Bunun nedeni yeni mecralar aracılığıyla içerik üreticileri tarafından elde edilen bilgilerin bir kısmının süzgeçten geçirilme işleminden uzaklaşmasıdır (Haas ve Wearden, 2003:169-184).

Sahteliğin temeli ve yaratılışı dilin kendi dünyasından (örneğin gramer yapısından veya söylemin dilsel inşasından) değil, dili kullanan insanın kendi dünyasındandır (Erdoğan, 2011:217). Sosyal medyada kültürün, görüntünün ve bilginin araçsallaşması okuyucu ve izleyicilerin reklamcılara pazarlanması yoluyla değil, sosyal medya kullanıcılarının bedava gönüllü emeği ile mümkün olmaktadır. Sosyal medyada interneti ayakta tutan ücretsiz bir kullanıcı emeği olduğu görülmektedir. İnternet ekonomisinde en iyi etkiyi yaratmanın ve web ortamında canlı kalmanın en iyi yolu, bu mecraları sadece erişim açısından değil, kullanıcıların paylaşım yapmayı sürdürmesi açısından uygun bir platforma çevirmekten geçmektedir (Terranova, 2015:357). Demokratik bir toplumda gerçek bilginin şeffaf kılınması arzu edilen bir şeydir. Bu anlayışla dijital mecralara taşınan habercilik aynı zamanda sosyal medyada yaygın kullanım alanı bulmuş, bu yolla bilgiye erişim hiç olmadığı kadar artmıştır. Haber ve bilginin görünür kılındığı bu ortamda bireylerin sınırsız paylaşım yapma özgürlüğü halka sunulan bilginin doğruluğunu yeniden sorgulamaya yol açmaktadır. Bu yönüyle iktidar merkezinden kaçan özgür birey bir yandan hayatın akışını sosyal medyada takip ederken görüntü çokluğu içinde farkında olmadan kendilerini saran dezenformasyona maruz kalmaktadır. Böylece kitle iletişim araçlarında olduğu gibi sosyal medyada üretilen enformasyonun da içeriğinden ve çokluğundan öte hangi kaynaktan beslendiği önemli hale gelmiştir. Fakat burada geleneksel medyaya kıyasla sosyal medyada bilginin kaynağı genellikle anonim olduğu için milyonlarca farklı kullanıcı sahte profil hesaplarıyla farklı içerikleri dijital dolaşıma sokmakta, böylece bilginin denetimi meselesi muğlak hale gelmektedir.

Sosyal medyada yer alan bir haber ön bilgi, ardından detay ve derinlemesine bilgi, sonucunda ise mesaj vermeye yönelik bir anlam bütünlüğünden yoksundur. Müzikli, renkli ve göz alıcı resimlerle dolu hikâye, sayısız yazı arasında dikkatleri üzerine çeken bir başka yazı kültürel derinlik içermemekte, içerik üreticisi de böyle bir amaç gütmemektedir (Kümpel, 2021:12). Ayrıca sosyal medya haberleri görüntü bolluğu içerisinde son derece dağınık ve birbirinden kopuk metinlerden oluşmaktadır. Kaynağı çoğu zaman açık olmayan bir bilginin kolayca kamuoyuna yayılması bilgiyi araçsallaştırmıştır. Bu yönüyle modern toplumun 'enformasyon toplumu' olarak mı, 'gözetim toplumu' olarak mı anılacağı belirsizliğini korumaktadır. Sosyal medyada benzer haber içeriklerini okuyan bireyin yapay gündeme katılımı kolayca sağlanmakta, yanlış enformasyonla toplumsal gerçekliğin uzağına itilmektedir.

Sosyal medya platformları kötü niyetli kişilerin dedikodu ve aldatmacasını kolayca yaymak için elverişli bir ortam sağlamaktadır (Parth B. 2018:3). Birbirine benzeyen binlerce görüntünün bireyler tarafından dolaşıma sokulması sosyal medya şirketlerinin tekelinde değildir. Bu yönüyle demokrasinin ve özgürlüğün timsali sayılabilecek dijital platformlar aslında standardizasyon ve şeyleşmenin örneklerini sunmaktadır. Evde, işyerinde, günün her anında paylaşım yapıp başkalarının paylaştıklarını da takip ederek 24 saat gönüllülük esasına

göre mesai yapanları düşündüğümüzde, sosyal medyanın bize neler kattığını ve bizden neler götürdüğünü doğru açıdan değerlendirebiliriz. Bu mesai ortamında sosyal medya ile sosyal hayat arasında gidip gelen insan, bir süre sonra neyin gerçek neyin sanal olduğuna yönelik sınırı ayırt etmekte zorlanmaktadır. Dışarıda bir şey kalmayacak şekilde her şeyin dijitale sığdırıldığı sahne ortamında gerçeği yaşamaktansa gerçeğin yeniden üretilmiş imajlarını duyumsamak cazip gelmektedir.

Sosyal medyada paylaşılan içeriklerin birçoğu çok yakın tarihli olaylar hakkında rapor veren görgü tanıklarından gelmektedir. Hatta geleneksel haber yapan büyük haber kuruluşları bile buralardan haber toplamaktadır. Bu durum ciddi bir güvenilirlik riskinin varlığını da gündeme getirmektedir (Palen ve Sjklovski, 2008, s.172). Denetimsiz biçimde kamuoyuna eriştirilen bu içerikler sosyal medya yayınlarının doğruluğunun yeniden teyit edilmesini zorunlu kılmaktadır. Medyanın kar oranını artırabilmesi için mümkün olduğunca çok izleyici ve okuyucuya ulaşma arzusu sosyal medyada daha kolay gerçekleşmekte, medya şirketleri bireylerin gönüllü habercilik, fotoğrafçılık ve kameramanlığından faydalanarak sosyal medyada hâkimiyetini sürdürmektedir. Sosyal medyada görünürlüğü artırma kaygısı çoğu zaman haber akışında gerçeği gösterme kaygısının önüne geçmektedir. Bu nedenle görüntülenme, beğenme, yorum yapma eylemi bilginin anonimleşmesinde önemli bir faktördür. Sınırsız bir özgürlük ortamında son derece kişisel olarak üretilen bu içerikler her şeyi birbirine benzeyen birer gösteriye dönüştürmektedir. Haber niteliği taşıyan ya da taşımasını, bilimsel, magazinsel, siyasi ve mizahi paylaşımlar sosyal medyada iç içe geçmiş durumdadır. En hüzünlü, en ciddi ve en komik olaylar benzer üsluplarla anlatılmaktadır. Kültürel içerikler anlamsal derinlikten yoksun, sürekli kurgulanan sahne görüntüleri karşısında geri planda kalmıştır. Yaşanmışlığın yerini sahne, sosyal hayatın yerini temsil ve imaj almıştır. Böylece çeşitli kategoriden olayları aynı zaman dilimine sığdırarak hızlıca görüntüleyen bireyin olaylar karşısındaki tepkisi körelmektedir. Sayısız medyatik içerikten sadece beğenisine hitap edenleri seçmek bireyde sahte bir duygusal konfor alanı yaratmakta, bireyi acı gerçekliğin bir adım ötesine taşımaktadır.

3. Sosyal Medyada Görülme-Beğenilme Hazzı ve Teşhir

McLuhan (1967; 1 969 ve 1971)'a göre, kitle iletişim araçlarının gelişimi ile dünya, küresel büyüklükte bir köye dönüşmüştür. Böylece dünya küçülmüş ve birbirine bağlanmıştır. Dünyanın her tarafı görüntülerle ve mesajlarla kaplanmıştır (Yaylagül, 2006:61). Çağdaş nesnenin hakikatinin artık bir işe yaramak değil; göstermek olduğu, araç olarak değil; ama gösterge olarak güdümlenme olduğu görülmektedir (Baudrillard, 2008:147). Marksizmin boş zaman teorisinde yer alan gündelik yaşamın boş vakitleri kapitalizm tarafından sömürülmektedir. Bu sömürü sosyal medyada üretilenin tüketilmesi ve yeniden üretimi suretiyle gerçekleşmektedir. Bu yönüyle geleneksel medyaya benzemesine rağmen, ondan ayrılan tarafı, teknolojik gelişmeyle cebimizde kadar girmesi, başkalarına ait insani durumları ve günlük hayat pratiklerini takip etme hazzının 24 saat yaşatılmasıdır.

Gözetim toplumu bağlamında toplum için gözetlenmek olağan bir durumdur. Hatta sadomazoist bir biçimde toplum gözetlenmekten zevk alır bir hale gelir. Aynı biçimde toplum 'röntgenciliği' gündelik yaşamın bir parçası haline getirmiş, toplum farklı biçimlerde birbirlerini gözetleyen insanlar haline gelmiştir (Çoban, 2014:3). Sosyal medyada iletişim deneyimi anlık görme, görülme, onaylanma, beğenilme ve kabul görme hazzından ibarettir. Bu

haz elzemdir. Zira günümüzde bireyleri, kendilerine ve yaşamlarına bir anlam vererek barındıran aile, akrabalık, gelenek, görenek gibi modernlik öncesi kurumlar, etkisizleşmiştir. Bireylerin atomize olduğu modern kapitalist toplumların gündelik yaşam kalıpları içerisinde bu ihtiyaç sosyal medya ile telafi edilmeye çalışılmaktadır (Aymaz, 2019:71). Bu sayede insanların evden çıkmasına gerek kalmadan gündelik ve zorunlu gereksinimleri birkaç tuşa basarak internet üzerinden karşılayabilme imkânı, ev merkezli bir dünyanın kapılarını aralamıştır. İnsanları kapalı ve belli bir mekân içine kendi rızalarıyla hapsederek rahatça gözetim altında tutma hedefi, her zaman için iktidarların tüm zamanlardaki başlıca hayallerinden biri olmuştur. Bu anlamda enformasyon teknolojileri, basit bir kavramsallaştırmayı ifade etmekten öte, söz konusu gelişmeler doğrultusunda bir ‘ideoloji’ haline dönüşmektedir (Dolgun, 2004:4) Böylece özgür iradesiyle paylaşım, yorum ve beğeni yaptıklarını düşünürken bireyler demokrasinin öznesinden tüketime nesnesine dönüştürülmekte, yorum kabiliyetine dayanmayan içeriklere mahkûm edilen birey derinlikten uzak görüntülerle meşgul edilmektedir.

İçerik üreticileri için sosyal medya paylaşımları beğeni sayısı ve yorumlama ile ölçülmektedir. Çok sayıda beğeni alan paylaşımlar popüler sayılırken az beğeni ve yorum alan paylaşımlar rağbet görmemiş sayılmaktadır (Kümpel, 2021:12). Gün boyu binlerce görüntü arasından arzu ettiklerimizi izleme alışkanlığı günün sonunda bütün toplumun birbiriyle aynı görüntülere maruz kalmasıyla sonuçlanmaktadır. Burada sınırsız özgürlükten değil; içi boşaltılmış enformasyonun yüzeyselliğinden, egemen gücün dolaylı sömürgesinden bahsedilebilmektedir. Gerçek dünyadan soyutlanan bireyin değişen enformasyon ve kültürlenme beklentisinde bilişsel disiplin ve kültürel kaygı son sıralarda yer almaktadır.

Yerleştirme ve görsel sunum yoluyla sosyal medyayı takip edenlerde bir anlam bulma ve göreceli önem duygusu yaratılmaktadır (Carlson, 2020:30). Her şeyin gösteriyle anlamlandırıldığı ortamda bireylerin sanal kimlik oluşturmaya zemin hazırlayan sosyal medya, kişi veya grupların coğrafi olarak bir arada olmasını gerektirmeden, birbirlerini tanıyıp tanımadığına bakılmaksızın sosyal etkileşimi mümkün kılan iletişim medyasını tanımlamaktadır (Munday, 2018:372). Böylesine yaygaracı ve teşhir edici medya içeriklerinin insanları sanal dünyada buluşturması sonucunda birbirinden haberdar olma arzusu taşıyan bireyler buradan eli boş dönmektedir. Gerçekliğin çıplak gözle değil sosyal medya penceresinden izleyen birey, sahnesi bizim için hazırlanmış bir film setinde yalnızca gerçeğin silüetine erişebilmekte, hareketli görüntülere rağmen hareketsiz izleyici kitlesi sayesinde toplumsallığın kendisi değil satışı gerçekleşmektedir. Kapitalist sermaye ile gerçekleştirilen bu yapay toplumsallaşma sürecinde bireyler hep kapitalist endüstrinin dayattığı tüketim alışkanlıklarına boyun eğdirilmektedir. Gerçek hayatta olduğu gibi sosyal medya paylaşımlarında da genç kalmak, genç görünmek, pahalı ürünleri tüketmek zorundadır. Bu dürtüyü motive eden şey seyredilen görüntünün gücüdür.

Gündelik bilginin, olay ve durumun pazara çıkarıldığı bu platformda içerik üreticileri metin, fotoğraf ve video yayımlarken göze ve kulağa hitap edebilmek pahasına ışık, renk, kostüm ve dekorun çekiciliğine daha fazla özen gösterilmektedir. Nitelikten ziyade nicelik, özden ziyade ambalaj, ‘ne?’ sorusundan çok ‘nasıl?’ sorusu ön planda tutulmaktadır. Örneğin güzellik merkezleri insanların dış görünüşünü güzelleştirirken aynı zamanda sosyal medyada hünelerini paylaşmayı gerekli görmektedir. Düğünde gelin ve damadın mutluluğu sosyal medyada paylaşıldığı sürece anlam kazanmaktadır. Yaz tatiline giden çiftin sosyal medyada fotoğraf paylaşmaması ilişkilerinin sekteye uğradığına yönelik yorumlara neden olabilmektedir. Böylece insanın uyanık olduğu her anı görüntülerle doldurularak görülme

uğruna toplumun içsel barışı işgal edilmekte, insanların mahremiyet ve özel hayat anlayışı baştan yazılmaktadır.

Özellikle sosyal medyada, ya da sanal uzamda sosyalleşme pratiklerinin hesaplanabilir özellikler sergilemesi, niceliğin nitelik karşısındaki zaferi olarak yorumlanmaktadır. Facebook'ta ya da Twitter'da kişinin ağında bulunan kişi sayısı, bireyin ne kadar popüler olduğu hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Sosyalleşmenin diğer ölçütlerinden biri de ne kadar paylaşımda bulunulduğudur. Bu paylaşımların da kaç kişi tarafından "beğenildiği", "retweet"lendiği, paylaşımlara kaç tane yorum yapıldığı önemsenmektedir (Göker, 2015:405). Dunbar'a göre: "Evet, Facebook sayfasında 500, 1000, hatta 5000 kişiyle 'arkadaş' olabilirsiniz, ama 50 kişilik bir çekirdek kadronun dışındakiler yalnızca günlük hayatınızı takip eden röntgencilerden ibarettir." (Bauman ve Lyon, 2021:21). Sosyalleşme oyunu içerisinde dikkat çekme, aynı zamanda tanınma ve takdir kazanma umudu taşıyan okul çağındaki gençler büyük bir hırs ve hevesle bütün yeteneklerini sergilemekte, tüccarlar ürünlerini satabilmek için görünürlüğünü artırma yarışına girmektedir (Bauman ve Lyon, 2021:45). Günlük hayatı dijital mecraya taşıyıp görkemli bir şölen haline getirmeye alıştığımız için; artık bireyler geleneksel, günlük, sıradan eylemlerini özel bir aktivite havasıyla başkalarına sunmaktadır. Bu paylaşımlarda geleneksel değerler arka plana itilmekte, popüler kültür parlatılmaktadır. Hiç kimse evde aile sofrasında tarhana çorbası içerken fotoğraf paylaşmayı tercih etmezken, modern restorantta arkadaşla birlikte tüketilen bir fast food yiyeceği gururla paylaşılmaktadır.

Mesleki ve kişisel hayatın haz uyandıran taraflarını insanlarla paylaşmak gibi oldukça makul görünen bu anlayış, hayatın tüm gerçekliğini sosyal medyada teşhir etme, izleme, reklam etme ve duyurma hazzını tetiklemiştir. Sosyal medya gerçeklikten uzak, hayali bir hayat alanıdır. Gençlerin sosyal medyaya sığınmalarının asıl sebeplerinden birisi budur. İsteyip hayal ettikleri ortamı yaratmak, bu yarattıkları ortama istediklerini almak suretiyle kontrolü elinde tutmak istemektedir. Sosyal medyada takip edilen kullanıcılar gerçekleri yansıtıyor olsaydı gençlerin rol model edindikleri fertler sosyal ağ sitesi içinde olmaz, gerçek dünyamızdaki fertler arasından olurdu. Sosyal medya içinde yer alan fertler kusurlarından sıyrılıp sosyal medyanın içine girmişlerdir (Şener, 2021:535). Dikizleme kültürünü bir realite şova benzeten Niedzviecki; Youtube, Twitter, Flicker, Myspace ve Facebook gibi sosyal ağları dikizleme kültürünün bir parçası olarak tanımlamaktadır. Özdemir ise Niedzviecki'nin dikizlemeyi "Web 2.0'ın bel kemiği, kurumsal ve siyasi veri tabanlarının lokomotif" olarak tanımladığını aktarmıştır (2015:115). Niedzviecki'ye göre; "Dikizleme Kültürü" "insanlığı yitirmiş insanlık" sorununa bulunmuş çarpık bir çözüm" olarak da tanımlanabilmektedir. Niedzviecki'ye göre günümüzde bireylerin kendilerini izlenir kılıp, başkalarının kendileri hakkında yorum yapmalarını sağladıkları an birey olduklarının bilincine varmaları ironik bir durum olarak değerlendirilmelidir. Bu açıdan ele alındığında dikizlemek; teknoloji toplumunda doğmuş olmanın, tüketim toplumunun bir parçası olarak sürekli alışveriş yapmanın ve evrensel düzeyde "magazinin doğal bir sonucu ve bunların hepsine karşı ortaya çıkan bir tepki" olarak görülmelidir (2011:38).

Hemen her köşe başına konulan kameralardan edinilen görüntü kayıtları, cep telefonlarının yaydığı sinyaller, bilgisayar IP numaraları, e-posta takip sistemleri, uzaya fırlatılan uydular aracılığıyla tüm dünya gözetim altında tutulmaktadır (Binark, 2009:146-147). Kapitalizmin tüm toplumu kontrolü altında tutmak istemesi egemen güç tarafından şekillendirilmektedir. Peki sosyal medyada milyonlarca yurttaşın özgürce paylaştığı görüntüler nasıl şekillendirilebilir? Bu durum yine üretim-tüketim ilişkileriyle açıklanabilir. Kozinets'e

göre, kapitalist şirketlerin tüketici olarak gördüğü yurttaşlar tüketmek için sürekli olarak gözetlemektedir. Sürekli olarak tüketme arzusu ile hareket eden bireylerin varoluşu da bu arzu etrafında örgütlenmektedir ve “imaj kültürü tüketicilerde sadece izleme değil aynı zamanda izlenme arzusu da yaratmaktadır” (Kozinets, 2004, s.660, akt. Çoban, 2009). Böylece simüle edilmiş bir imaj dünyasına geçen birey başkasını gözetlemeye ve kendisinin de gözetlenmesine izin vermektedir. Aslında bu eylemle birlikte kapitalist şirketler bireylerin giyim kuşama, tükettiği gıdalar, gezdiği yerler, konuşulan konular hakkında fikir edinmekte, edinilen önbilgiler sayesinde bireylere cezbedici yeni fikirler, ürünler, espriler, reklamlar pompalanmaktadır. Bu görüntü bolluğu içinde birey seçim yapma şansı elde edemeden, kendisine verili olanın hazzını yaşamakla yetinmektedir.

4. Sosyal Medya’da Tektipleşme, Sıradanlaşma

Kitle iletişim teknolojilerinin geliştirilmesi ile sosyal hayatta zamanın ve mekânın sınırları aşılmıştır (Yaylagül, 2006, s.130). Bugün yaşadığımız kişisel alan teknolojik realite tarafından ele geçirilmiş ve kırılmıştır. Kitlemel üretim ve kitlemel dağıtım bütün bireyi istemektedir. Çok yanlı içselleştirme ve özenti mekanik tepkilerle kemikleşmiş görünmektedir. Sonuçta birey teknoloji üretimlerine kendini uyarlama değil öykünme yolunu seçmektedir. Bireyin kendi toplumuyla dolaysız özdeşleşmesi verili olanı kabul etmek suretiyle mümkün olmaktadır (Marcuse, 2017:26). Böylelikle boş zaman etkinliklerini domino eden sosyal medya günümüzde mesleki ve sosyal yaşantı içerisinde olayları sersemletmekte, gerçekliğin parçalı imajlarını zihinlere yerleştirerek sorgulamadan izlemeyi, hakikati değil hazzı, ciddiyeti değil bayağılaşmayı gözler önüne sermektedir.

Aslında, insanlar genellikle gerçek benliklerini bir kenara bırakarak ideal bir benliği yansıtmak üzere paylaşımda bulunmaktadır (Aydın, 2020:2578). Öykünme yoluyla oluşturulan bu yapay sosyalliğin yeni koşulu, aynı şeylerden haz almak, aynı videoyu izlemek, gündemde trend olan ne varsa onu takip etmekten geçmektedir. Böylece bireyler ait oldukları kültüre, geleneksel yapıya, ekonomik duruma ve eğitim durumuna bakılmaksızın tek tipleşen homojen bir bağlam içine sürüklenmektedir. Verili olanı kabul eden, görülme, okunma ve izlenme oranına göre değer kazanan içerikler, bireylerin beğeni düzeyini aşındırarak entelektüel, magazin, politika ve eğlenceyi bir potada eritmektedir. Böylece birey hiçbir şeyden habersiz kalmamakta, fakat her şeyden sadece bir parça haberdar olabilmektedir. İçeri üreticileri ise birbirine benzer dijital içerikler üretmenin hazzıyla, tektipleşen düşüncenin basit bir lokomotifine haline gelmiştir.

Sosyal medyanın özellikleri olan merkezi olmayış, dağılganlık, akışkanlık, süreklilik, değişirlik, çeşitlilik, tek bir otoriteye bağlı olmama, interaktiflik, kitle kültürü ve popüler kültüre yaslanma, yalana yatkınlık, gerçek ile gerçek olmayanın karışması, sanallık, gerçek dışılık ve belirsizlik bunlardandır. Küresel şirketler kendilerine ait her süreci bir gösteriye ya da görsel şölene dönüştürerek online dünyada varlıklarını esnek, akışkan, geçirgen olarak sürdürmekte, sosyal medyanın gösteri mantığından büyük oranda faydalanmaktadır (Çakır, 2013:7). Gösteri kendisini, hem bizzat toplum olarak, hem toplumun bir parçası olarak, hem de bir birleştirme aracı olarak sunmaktadır. Gösteri özellikle, bütün bakış ve bilinçleri bir araya getiren sektördür. Bu sektör aldatılmış bakışın ve yanlış bilincin yeridir ve gerçekleştirdiği birleşme genelleştirilmiş ayrılığın resmî dilinden başka bir şey değildir (Debord, 2014:14). Yanlış bilinci sosyal medyada doğuran şey kelime ve kavramlardır. Kelime ve kavramların aşındırılması toplum hayatına yavaş yavaş zerk edilen, kısa zamanda sonuçları pek

hissedilmeyen bir zehre benzer. Bu kaygıyı hissetmeyen toplumlar meseleyi fark ettiklerinde çok geç kaldıklarını anlayacaklardır (Kurt, 2002:147).

Sosyal medya sayesinde kapitalist azınlığın elinden çıkan egemen imajların uzak coğrafyalarda çoğunluk tarafından izleniyor olması, özellikle kentlerde bireyleri aynı zevklerden haz almaya, aynı ürünleri tüketmeye, aynı kıyafet modasına uyum sağlamaya zorlamaktadır. Bu sıradanlık şehirlerin mimari dokusundan her mahallede kurulan süpermarketlere kadar geniş coğrafyada tektipleşmeyi beraberinde getirmektedir. Fakat burada dijital içeriklerin gerçekten kapitalist azınlığın elinden çıkıp çıkmadığı sorusu önem arz etmektedir. Dolayısıyla burada iki alana yakından bakmak gerekmektedir: Birincisi vatandaşın yaygın günlük paylaşım alanı; diğeri ise azınlık örgütlenme biçiminin günlük paylaşım alanı. Çünkü yaklaşık 5 milyar insanın sosyal medyada sonsuz sayıda içerik paylaşma özgürlüğü düşünüldüğünde egemen iktidara haksızlık edildiği akla gelebilir. Şu unutulmamalıdır ki, üretilen bu içerikler, büyük oranda gündelik aktivitelerin teşhir edilmesinden öteye gitmemektedir. Bunun dışında tarihsel, siyasi ve kültürel konularda paylaşım yapan, nispeten sınırlı kaynaktan beslenen içeriklere baktığımızda ise asıl kapitalist örgütlenme biçiminin burada yoğunlaştığı, egemen ideolojinin profesyonel ellerde kurgulanmış içerikleri merkezden çevreye burada servis ettiği anlaşılmaktadır. Bir sağlık uzmanının ara öğünde yaygın satışı olan ekstra gıda takviyesini önermesi, fidan aşısı yapan bir çiftçinin aşı yaptığı esnada belli marka aşı macununu öne çıkarması, üniformasıyla kamera karşısına geçen bir otomobil tamirci ustasının önemli gördüğü motor yağını diğerlerinden üstün tutma nedenlerini sıralaması sosyal medyanın kapitalist egemen ideolojiye hizmet ettiğinin bir göstergesidir. Bunların dışında günlük rutin, bayağı gündemi, sosyal yaşamın farklı detaylarını ve yavan içerikleri arkadaş çevresine sunan çoğunluk kesimin paylaşımları vardır. Gerçekliği tersyüz eden, uzun hikâyeler, olaylar ve diyaloglar yerine, anlık izlenip okunabilen, izlendikten sonra kolayca maziye atılan bu içerikler de özgür bireyin sahte biliş ürettiği alanlardır.

Üretmekten ziyade üretilmiş olanı izlemekle geçen zaman değersizleşmektedir. Gösterme, paylaşma ve teşhir sosyal gerçekliği yapı-bozuma uğratmakta, sıradanlaştırmakta, hatta sahip olduğumuz maddi varlıkların sosyal medyada görünür kılınması gerçeğin kendisinden daha cezbedici olmaktadır. Bu bayağılaşmış görüntüler profesyonel ellerde kurgulanmış içerikler ile sade vatandaşın ürettiği içerikler aynı potada eridiği için son derece demokratik ve özgürlükçü bir etkileşimin mevcut olduğu ilk bakışta söylenebilir. Fakat yanlış bilincin oluşturduğu görüntünün büyümesine maruz kalan beyinler gerçeklik ile sanal arasındaki sınırı bile bile yok etmekte, görüntüyle tahrif edilmiş yavan gerçekliği sistemin parçası haline getirmektedir.

Birbirinin tekrarlayan özel hayat döngüsünün sosyal medyada gündemde tutulması, yakın ve uzak çevrenin beklentilerini de bu yönde etkilemektedir. Birkaç gün fotoğraf paylaşmadığı takdirde başına bir iş geldiğinden kuşku duyan kişi ile görüntü paylaşmadığında huzursuzluk hisseden kişi aynı köreltilmiş yaşantının ve fikir yozlaşmanın daimi üyeleridir. Hâlbuki bu görüntüler ertesi gün önemini yitirmekte, kimse onlarla ilgilenmemektedir. Çünkü tarihin öncesi ve sonrası değil; insanlığın günlük, saatlik ve anlık hareketliliği değer taşımaktadır. Zaman içinde bu durum bizzat gözümüzle görmediğimiz şeye inanmama duygusunu beslemekte, sosyal medyada görünür olduğu sürece kişinin varlığı onaylanmaktadır. Bu beklenti sosyal medyayı aktif kullanan gençleri daha çok ilgilendiren bir durumdur. Bu sistemin döngüsü içerisinde evrensel mutluluk değil anlık mutluluk önemlidir. Bu yüzden sıkça fiziksel görüntüyle meşgul olan bireylerin maruz kaldığı medyatik içerik ya kolayca özenti şekline

dönüşebilmekte ya da beğeneceği popüler görüntüyle karşılaşana kadar telefon ekranını tek parmak hamlesiyle değiştirme hazzını sürdürmektedir.

Modern gösterinin özünde sorumsuz bir egemenlik statüsüne ulaşmış otokratik pazar ekonomisinin hükümlerine eşlik eden yeni hükmetme teknikleri vardır (Debord, 2014:124). Egemenliğin gerçekleştirilmesi ve sürdürülmesinde, maddi olarak yoksun bırakma yanında, dil yoluyla yaşamla ilgili imajlar yaratılır; bu imajlar yoluyla yaratılan bilinçleri (düşleri, hayranlıkları, düşmanlıkları, inançları, hırsları) taşıyan insan, özel çıkarları gerçekleştirmek için harekete geçirilir. İnsanı harekete geçirmek için de, fazla bir çabaya gerek yoktur (Erdoğan, 2011:220). Herkesin aynı kaynaktan beslendiği bu imaj dünyasında beğeni ve beklentilerimizin de kolayca birbirine benzemesi kaçınılmazdır. Şehirler, kasabalar, sokaklar, dükkânlar, kıyafetler, konuşmalar, yediğimiz yemekler hep birbirine benzemektedir. Küreselleşme ile dünyanın erişilebilir kılınması sosyal medya sayesinde eriştiklerimizi değersizleştirmekte, sıradanlaştırmaktadır. Toplumsal kültür farklı kültürlerin parlatılması suretiyle değil, sosyal medyanın çevrimiçi imaj zenginliği aracılığıyla yaratılmaktadır.

SONUÇ

Sosyal medyanın hayatımıza girmesiyle yaşam tarzları, tüketim alışkanlıkları, arkadaş ilişkileri, kabul görme ve beğeni duyguları köklü değişikliğe uğramıştır. Artık internetin bilgiye kolay erişim maksadıyla değil, gündelik hayat pratiklerini öne çıkarma, başkasını gözetleme ve dijital ortamda görünür olma maksadıyla kullanıldığı görülmektedir. Kapitalist örgütlenmenin tüketim toplumunu körüklemek için sosyal medyayı biçilmiş kaftan olarak görmesi de yanlış bilincin oluşumuna katkı sağlamıştır. Sadece iktidarlar mobese kameralarla vatandaşı izlememekte, tek tek bireyler de sosyal medya paylaşımları üzerinden birbirini izlemektedir. Bu noktada toplumun gözetim toplumuna dönüştüğü görülmektedir. Castells'in (2005:162-163): "toplumlar ağlar üzerindeki hâkimiyetlerini yitirdikçe ağların toplumsal belirleyiciliği artacaktır, akışların iktidarı, iktidarın akışlarının önüne geçmektedir" sözünün doğruluğu görülmüştür.

Hayatımızın her anı sosyal medyaya taşınırken, gerçeğin kendisini deneyimlemek yerine sosyal medyada verilen izlenim ön plana çıkmıştır. Yaşamın çekilmez ve sancılı tarafları ört bas edilmekte, çoğunluk tarafından imrenilen, gösterişli, varlıklı ve renkli yaşam tarzları öne çıkarılmaktadır. Toplumda farkındalık oluşturmak amacıyla yapılan bu paylaşımlar sahte bilmiş oluşturmakta, bayağılaşmayı ve bir başkasına öykünmeyi beslemektedir. Bireylerin gerçek kişiliği ve öz benliği sanal ortamdaki varlığıyla ölçülmektedir. Nitelik yerine sunumun, kalite yerine beğeni düzeyinin anlam kazandığı bu mecralar sorunlu gerçeklikten sorunsuz boşluğa kaçış koridoru olarak görülmektedir. Artık hakikati sorgulamak anlamsız, görüntünün doğruluğuna inanmak ise kuşkuludur. Sınırsız özgürlük havasında yapılan paylaşımlarda egemen ideolojinin kitleleri doğrudan sömürmediği, izleyici ve okuyucuların neleri takip ettiğine müdahalesinin direkt mümkün olmadığı açıktır. Milyonlarca sosyal medya kullanıcısı kendi emeğiyle ürettiği içerikleri yine kendi arzusuyla dolaşıma sokarak tüketim endüstrisinin bedava işçileri konumuna gelmiştir. Böylece geleneksel medyadan farklı olarak burada bilginin tahakkümü tepeden aşağı değil, tabandaki körleşme ve yüzeyselleşme alanından yayılmaktadır. Sosyal medyada paylaşılan sayısız içeriğin çoğunlukla bilgi yüklü ve öğretici olmadığı görülmektedir. Çünkü sosyal medya üreticileri, izleyicinin tahammülsüz olduğunu ve haz peşinde koştuğunu göz önünde bulundurarak, fikir telakkisi gerektirmeyen içeriklere ağırlık vermektedir. Gerçek olay hakkında bilgi vermektense, kurgulanmış gerçeğin imajını yansıtmak

daha çok takipçi ve beğeni toplamaktadır. Böylece birey her seferinde gerçekliği iskalamakta, tersyüz edilmiş olaylara ve dezenformasyona maruz kalmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aydın, A. F. (2020). Gösteri Toplumunun Yeni Panoptikonu Olarak Sosyal Medya, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi, 2573-2594, 2020.
- Aymaz, G. (2019). Bir Üretim Aracı ve Bir İdeoloji Olarak Dijital Medya: Frankfurt Okulu'nun Kültür Endüstrisi Kavramı ve Dijital Emek İlişkisi, Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi, 6. Uluslararası İletişim Günleri, Dijital Dönüşüm Sempozyumu.
- Baudrillard, J. (2008). Tüketim Toplumu Söylenceleri Yapıları, Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. ve David, L. (2016). Akışkan Gözetim, 2016, s. 18.
- Binark, T. ve Y. Börekçi. (2009). Toplumsal Paylaşım Ağı Facebook: Görülüyorum Öyleyse Varım, Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Carlson, M. (2020). Journalistic epistemology and digital news circulation: Infrastructure, circulation practices, and epistemic contests. *New Media & Society*, 22(2), 230–246.
- Castells, M. (2005). Enformasyon Çağı: Ekonomi Toplum ve Kültür Cilt-1 Ağ Toplumunun Yükselişi, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Chandler, D. ve Munday, R. (2018). Medya ve iletişim sözlüğü. (Çev: Babacan Taşdemir), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 372-373.
- Çakır, M. (2013). Sosyal Medya ve Gösteri, <https://mukaddercakir.wordpress.com/tag/sosyal-medya-ve-gosteri/>
- Çoban, B. (2009). “Yeni Panoptikon, Gözün İktidarı ve Facebook”, Yeditepe İletişim Fakültesi Dergisi, sayı:10.
- Çoban, B. (2017). Göz ve İktidar: Vitrinde Değil Gökyüzüne Bak, Doğu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, İletişim Bilimleri Bölümü, 2014, EUL Journal of Social Sciences (V:1), LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi.
- David, M, ve Kevin R. (1997). Kimlik Mekanları, Ayrıntı Yayınları.
- Debord, G. 2014. Gösteri Toplumu, Çev: Ayşen Ekmekçi, Okşan Taşkent.
- Dolgun, U. (2008). Şeffaf Hapishane Yahut Gözetim Toplumu. Ankara, Ötüken Yayınları.
- Dolgun, U. (2004). Gözetim Toplumu'nun Yükselişi: Enformasyon Toplumu'ndan Gözetim Toplumu'na, Yönetim Bilimleri Dergisi (1: 3), Journal of Administration Sciences.
- Dursun, Ç. (2004). Medya, Haber Hakikat ve İktidar İlişkisi, derl. Çiler Dursun, Elips kitap, Ankara, s. 6-7.
- Erdoğan, İ. (2011). İletişimi Anlamak, 4. Baskı.
- Göker, G. (2015). İletişimin McDonaldlaşması: Sosyal Medya Üzerine Bir İnceleme, Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/2 Winter, Ankara, 2015, s. 389-410.
- Haas, C. ve Wearden, S. T. (2003). E-credibility: Building Common Ground in Web Environments. L1 Educational Studies in Language and Literature, 169–184.
- Khan, M. (2020). Fake News Identification on Social Media, International Journal of Engineering Research & Technology (IJERT), <http://www.ijert.org> ISSN: 2278-0181 IJERTV9IS010183.

- Kozinets, R. Sherry, J. Storm, D. Duhachek, A. Nuttavuthisit, K. ve Deberry, "Ludic Agency and Retail Spectacle", (2004). Journal of Consumer Research", December. 31, p.658-672.
- Kümpel, A.S. (2021). Communication Theory, Social Media Information Environments and Their Implications for The Uses and Effects of News: The PINGS Framework, Published by Oxford University Press.
- Kurt, İ. (2002). Küreselleşme Eşliğinde Bağlamada Caz Faslı, Eğitim Kitabevi.
- Marcuse, H. (2017). Tek Boyutlu İnsan, İdeal Yayınevi.
- Parth M.N. (2018). Rumors of Child-kidnapping Gangs and Other WhatsApp Hoaxes are Getting People Killed in India. Los Angeles Times.
- Sutton, J, Palen, L, ve Sjklovski, I. (2008). Backchannels On the Front Lines: Emergent Uses of Social Media in the 2007 Southern California wildfire. In F. Friedrich and B. Van de Walle (Eds.), Proceedings of the 5th International ISCRAM conference. Washington, DC.
- Şener, S. (2021). Sosyal Medyanın Gençlerin Düşünce Ve Değerlerine Etkisi, www.apjir.com, Cilt: 5, Sayı: 3, 2021, ss. 529-553.
- Terranova, T. (2015). Bedava Emek: Dijital Ekonomide Kültür Üretimi, çev: Ergin Bulut ve Ayhan Ateş, Cyprus International University, Folklor/Edebiyat, cilt:21, sayı:83.
- Yaylagül, L. (2006). Kitle İletişim Kuramları, Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar, Dipnot Yayınları.